

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

MLUVA OSTRAVSKA

Vedoucí práce: doc. PaedDr. Bohumila Junková, CSc.

Autorka práce: Taťána Frolová

Studijní obor: Bohemistika

Ročník: třetí

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svoji bakalářskou práci vypracovala samostatně, jen s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použité literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v plné podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze PORTÁL provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích webových stránkách.

České Budějovice 21. května 2010

Taťána Frolová

Poděkování

Tímto děkuji doc. PaedDr. Bohumile Junkové, CSc., za odborné vedení bakalářské práce, za velmi přínosné rady a také za trpělivost a ochotu, které mi při vypracovávání této práce věnovala. Zároveň děkuji své rodině a blízkým, kteří mi byli po celou dobu velkou oporou.

Anotace

Bakalářská práce na téma *Mluva Ostravska* si klade za cíl průzkum současného jazyka – běžné mluvy – v Ostravě a blízkém okolí. Lze tady předpokládat, že nejen vliv obecné češtiny, ale i lašského nářečí, užívaného ovšem nedůsledně, činí z této oblasti jazykově zajímavou lokalitu. V praktické části jsem se zaměřila na skupinu respondentů, které jsem rozdělila do tří věkových kategorií. 1. skupina byla od 15 let do 25 let, 2. skupina od 25 let do 50 let a třetí věková kategorie byla od 50 let a výše. Do všech tří kategorií jsem zařadila jak muže, tak ženy, kteří pocházejí ze slezské nářeční oblasti. Výzkum zjišťuje postoje respondentů k jejich schopnosti rozlišit spisovný český jazyk od ostravského nářečí, zaměřuje se na otázky, které nám pomohou zjistit, jestli jim činí problémy hovořit spisovně i v běžné mluvě a na konec na jejich názory na médiu tolik známý web Ostraváka. Vybrala jsem si toto téma tedy hlavně proto, abych zjistila, zda nářeční odlišnost má vliv na postoj uživatelů k českému pravopisu, zda právě díky nářečním rysům zkoumané oblasti mají uživatelé větší či menší potíže s konkrétními pravopisnými jevy.

Annotation

This bachelor's thesis on the topic of *Mluva Ostravska* (Ostrava Dialect) is intended to survey the contemporary language, everyday speech, in Ostrava and its surroundings. We can suppose that both the influence of colloquial Czech language as well as Lachian dialect, although used inconsistently, makes this region a very interesting area from the linguistic point of view. In the practical part, I have focused on the group of respondents divided into three age groups. The first group from 15 until 25 years of age, the second from 25 to 50 years of age, and the third from 50 years of age higher. In all the three groups I have included both males and females coming from Silesian dialect group. The survey studies attitudes of the respondents to their ability to distinguish between the standard Czech language and the Ostrava dialect. It focus on questions which help us find out if it causes problems for them to speak the standard language in everyday use and finally on their views on the popular media-mentioned *Ostravak's* website . I have chosen this topic mainly in order to study if the dialect difference influences its user's attitude towards Czech spelling, and if the dialect features cause more or less trouble in using concrete spelling patterns for the users.

Obsah

ÚVOD	7
1. OSTRAVA JAKO „OCELOVÉ SRDCE REPUBLIKY“	9
2. ZÁKLADNÍ TERMINOLOGIE	10
2.1 Úzus	10
2.2 Norma	11
2.3 Kodifikace	12
2.4 Národní jazyk	12
2.5 Spisovný jazyk	13
2.6 Nespisovný jazyk	13
2.7 Dialekt	14
3. VÝVOJ NÁŘEČÍ	15
4. SLEZSKÁ NÁŘEČÍ (DŘÍVE LAŠSKÁ NÁŘEČÍ)	17
4.1 Zeměpisné vymezení nářečí slezských	17
5. SLEZSKO A SEVEROVÝCHODNÍ MORAVA Z HLEDISKA JAZYK.	19
5.1 Nářečí slezskoostravské v historickém vývoji českého jazyka	20
5.2 Bližší charakteristika nářečí slezských	21
6. OBECNÁ LAŠTINA A OSTRAVSKÁ MLUVENÁ ČEŠTINA	23
6.1 Ostravská spisovná čeština	26
7. DIALEKT MĚSTA SLEZSKÉ OSTRAVY	30
8. K MLUVĚ OSTRAVSKÝCH HORNÍKŮ	33
9. SLOVENSKÉ VLIVY V OSTRAVSKÉM NÁŘEČÍ	35
10. NÁZORY TRÁVNÍČKA A BARTOŠE	36
11. JAK SE PROMĚŇUJÍ SLEZSKÁ NÁŘEČÍ	37
12. UKÁZKY FONETICKÉHO PŘEPISU	40
13. CHARAKTERISTIKA RESPONDENTŮ A POSTUP PŘI VÝZKUMU	41
14. SAMOSTATNÉ VYHODNOCENÍ JAZYKOVÉHO VÝZKUMU	42
ZÁVĚR	48
POUŽITÁ LITERATURA	51
PŘÍLOHA č. 1 – ukázka prázdného dotazníku	52
PŘÍLOHA č. 2 – ukázka vyplněného dotazníku	55

ÚVOD

„Jazyk je soustava účelných prostředků výrazových a jeho hodnotu lze měřit jen tím, jak svému účelu vyhovuje. Jinými slovy, jazyk je nástroj a jeho hodnota je jako u každého nástroje úměrná míře, v níž se osvědčuje při plnění svého úkolu. Kultivovaný jazyk spisovný je nástroj jemný a neselhávající. Vyhovuje dobře každé z četných funkcí, v nichž se objevuje. Vyjadřuje přesně, plně a jasně postřehy a myšlenky sebe subtilnější. Je poddajným tlumočnickem citu a rozezpívává se každou melodií, na kterou jej mluvčí nebo pisatel naladí.“¹

Podnětem pro výběr tématu - **Mluva Ostravska** – mi byla snaha blíže nahlédnout na vztah mluvčích ke spisovnému jazyku a na pozici nářečí a spisovného jazyka a jejich působení na sebe navzájem. V předložené bakalářské práci jsem rozebrala knihy týkající se ostravské mluvy, i některé regionální tisky. Shromáždila jsem potřebnou odbornou literaturu, v níž se věnuje pozornost jak minulému tak současnému mluvenému jazyku ve sledovaném regionu, a to jak monografie, tak i články v odborných časopisech, popřípadě regionálnímu tisku. Dalším důvodem bylo, že je mi dané téma hodně blízké. Autor, který v roce 1906 psal do časopisu *Revue moravsko-slezská*, Ostravu vylíčil slovy: „Ostravsko je zemí klasické tmy kulturní, beznadějným úhorem, kde daří se nanejvýš parazitům civilizace, nikoliv civilizaci samé.“ Nesmíme se tedy divit, že potomci lidí z tohoto koutu země mluví poněkud drsněji, ale i přesto:

„U mladší generace se drsná slova už vytrácejí, souvisí to s tím, že mladí lidé už méně pracují v dolech a hutích. U počítačů si sice můžete zasakrovat, ale nezní to tak jako v šachtě,“ míní Dalibor Záruba, autor knihy *Ostravsky slovník a mluvčí fotbalového klubu Baník*. V Ostravě je tolerance ke sprostým slovům poněkud posunutá, potvrzuje sociolog Lubor Hruška-Tvrđý, expert společnosti Proces, která se zabývá výzkumem a analýzami obce. „Výrazy, které si můžu běžně dovolit na přednáškách v Ostravě, by byly v Praze nevhodné. Ostraváci nejsou zvědaví na vzletná slova, jsou

¹ Mathesius, V.: *O požadavku stability ve spisovném jazyce. Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932, s. 14.

zvyklí mluvit přímo. Když v Ostravě přijdete do hospody, můžete předpokládat, že buďto dostanete přes hubu, nebo vás někdo pozve na pivo.“²

Už dvacet let žiji ve Středočeském kraji, ale k Ostravě mám stále blízko, bydlí tam celá moje rodina, takže jsem dostala spoustu možností sledovat, jak se mění a vyvíjí ostravské nářečí. Moje babička odjakživa používala spisovnou češtinu. Nikdy byste u ní nepoznali, že pochází z Ostravy, snad jen místy krátí samohlásky. Další část mé rodiny, která patří do mé věkové kategorie, ostravštinu používá jak pro běžnou mluvu, tak pro vyjadřování ve společnosti nebo ve škole. Dělá jim čím dál větší potíže používat spisovnou češtinu. Nepatří sem už pouhé zkracování hlásek, rozšířili si slovní zásobu o spoustu různých slov a při svém dotazníku, který chci předložit v praktické části, dokazuji, že dnešní mládež nezná staré pojmy.

V předložené bakalářské práci si kladu za cíl, zjistit postoje uživatelů z konkrétní nářeční oblasti k spisovné češtině. V poslední části jsem se zaměřila na skupinu respondentů, které jsem rozdělila do tří věkových kategorií. 1. skupina byla od 15 let do 25 let, 2. skupina od 25 let do 50 let a třetí věková kategorie byla od 50 let a výše. Do všech tří kategorií jsem zařadila jak muže, tak ženy, kteří pocházejí ze slezské nářeční oblasti. Výzkum zjišťuje postoje respondentů k jejich schopnosti rozlišit spisovný český jazyk od ostravského nářečí, zaměřuje se na otázky, které nám pomohou zjistit, jestli jim činí problémy hovořit spisovně i v běžné mluvě a na konec na jejich názory na médiu tolik známý web Ostraváka. Vybrala jsem si toto téma tedy hlavně proto, abych zjistila, zda nářeční odlišnost má vliv na postoj uživatelů k českému pravopisu, zda právě díky nářečním rysům zkoumané oblasti mají uživatelé větší či menší potíže s konkrétními jevy spisovné češtiny.

² Wilková, S.: *Mluví krátce, mluví sprostě: Ostraváci*. Mladá Fronta Dnes: Magazín Dnes, 2010, roč. 17, č. 16, s. 20-26.

1. OSTRAVA, JAKO „OCELOVÉ SRDCE REPUBLIKY“

Nemůžeme se pustit do rozebrání jazyka obyvatel Ostravy, pokud se alespoň zhruba nepodíváme na Ostravu, jako na „ocelové srdce republiky“. Ostrava je třetím největším městem České republiky, ležícím na řekách Odře, Opavě, Lučině a Ostravici, které tvoří historickou hranici mezi Moravou a Slezskem. Už v roce 1229 existovala osada (dnešní Slezská Ostrava) a hrad nad soutokem Ostravice a Lučiny, Moravská Ostrava se poprvé zmiňuje v roce 1627. Územím dnešní Ostravy procházela od pravěkých dob obchodní jantarová stezka, spojující Baltské moře se Středomořím. Již v 10. stol. tu patrně existovalo slovanské hradiště. V letech 1371 – 1376 obklopily Moravskou Ostravu městské hradby. V době husitských válek byl hejtmanem Jan Čapek ze Sán. Přinášel městu jen samé útrapy a válečné události, epidemie a požáry. Když v 18. století porazilo Prusko Rakousko, byla nově vytvořena rakousko-pruská hranice na Odře a Opavě. Pro tehdejší dobu bylo významné datum 1763 – bylo zde nalezeno uhlí. Těžba se rozvíjela a vznikaly nové a nové průmyslové podniky. (Představa, že Ostravsko je ryze průmyslovou oblastí, je opravdu hodně zkreslená. Čeká Vás tam velká důlní díla, seznámení s dolováním v přístupných místech a prostřednictvím stálých expozic, návštěva hradů a zámků, i pohled na pěkné přírodní lokality.) V 19. století se z Ostravy postupně stalo nejvýznamnější průmyslové středisko tehdejší monarchie. S intenzitou podnikání rostly i nepokoje – uskutečnilo se několik stávek. Připojením Hlučínska k ČSR v roce 1920 se státní hranice posunula od Odry a Opavy dále na severozápad, Ostrava tak získala důležité zázemí. V roce 1924 vznikla spojením Moravské Ostravy, Vítkovic, Přívozu, Mariánských hor, Zábřehu nad Odrou, Hrabůvky a Nové Vsi Velká Ostrava. V roce 1938 se opět měnily hranice. V roce 1941 bylo k Ostravě připojeno dalších 12 obcí. V roce 1944 bylo město postiženo velkým náletem, dne 30.4.1945 byla Ostrava osvobozena. Po válce se budovaly nové velké podniky (Nová Huť), kulturní a sportovní zařízení. Po roce 1990 nastal postupný útlum dolování, Ostrava se stává o to víc městem obchodním, kulturním, sportovním i rekreačním. Dnes ji tvoří 34 obcí (původně samostatných), soustředěných do 23 městských obvodů.

2. ZÁKLADNÍ TERMINOLOGIE

„Člověk se stal „člověkem rozumným“ tím, že se naučil užívat nástrojů a začal se dorozumívat řečí. Pracovní nástroj a řeč mají společný znak: jsou předem připraveny pro užití v daném okamžiku. Řeč, tj. schopnost článkovanými zvuky vyjadřovat obsahy vědomí, je nejvýraznějším znakem lidských kolektivů: jejich společná práce si v ní vytvořila nástroj vzájemného dorozumívání.“³

Pro začátek bych chtěla vysvětlit základní terminologii, kterou potřebujeme pro dané téma. Začala bych vysvětlením pojmů: Úzus, norma, kodifikace, národní jazyk, spisovný jazyk, nespisovný jazyk, dialekt.

2.1 Úzus

Vladimír Šmilauer úzus nazývá ustálenou jazykovou zvyklostí, která může být i nesprávná.⁴

Encyklopedický slovník češtiny od Karlíka a kolektivu uvádí, že úzus je jako soubor jazykových prostředků, které jsou ve vžité podobě používány jazykovým společenstvím bez ohledu na to, zda jsou správné nebo nesprávné. V teoretické části spisovného jazyka je úzus vysoce hodnocen, i ty prostředky, které jsou utvořeny nesytemově, lingvisté akceptují, jestliže jsou přijaty jazykovým společenstvím.⁵

Podle Ivy Nebeské je hlavním bodem úzu inventář jazykových prostředků. Jejich pravidelné užívání je dominantním rysem úzu. Z toho vyplývá jednak jejich bezpříznakovost (obvyklost nebo samozřejmost), jednak společenská povaha úzu. Dalšími rysy úzu jsou také implicitnost (nejsou rozvinuté) a interiorizace.⁶

Pokud shrneme uvedené definice jednotlivých mluvnic, je patrné, že se shodují v daných termínech ve vymezení pojmu úzus. Podle všech je úzus obvyklé a pravidelné užívání jazykových prostředků všemi mluvčími jazykového společenství bez ohledu na správnost či nesprávnost.

³ Šmilauer, V.: *Nauka o českém jazyku*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1972, s. 17.

⁴ Šmilauer, V.: *Nauka o českém jazyku*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1972, s. 24.

⁵ Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J.: *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 516.

⁶ Nebeská, I.: *Jazyk, norma, spisovnost*. Praha: Karolinum, 2003, s. 35.

Bohuslav Havránek a Miloš Weingart ve *Spisovné češtině a jazykové kultuře*⁷ dodávají, že úzus rozhoduje o normě lidového jazyka (pouhý úzus ale ani nevytvořil ani nevytváří normu spisovných jazyků), o stálém souboru jeho jazykových prostředků.

2.2 Norma

Všichni uživatelé, kteří používají spisovný jazyk, cítí jistou závaznost určitých způsobů vyjadřování. Například, že sestřin manžel je švagr, že slovo jablko vyslovujeme s *l*, že píšeme slovo *byt* s tvrdým *y*, že se adjektivní přívlástek shoduje se substantivem apod. Když tyto poznatky shrneme, můžeme je jednoznačně nazvat normou. Norma existuje i v útvech nespisovných (v živých nářečích). Normu spisovného jazyka určujeme, formulujeme, utvrzujeme a regulujeme ve slovnících a mluvnících. To je zároveň její kodifikací.⁸

Norma spisovného jazyka se vytváří vyrovnáváním různých tendencí, zčásti za vědomých teoretických zásahů, a to plynoucí nejen z teorie jazykovědné, ale i teorie mimojazykové. Spisovný jazyk, který je nositelem a prostředníkem kultury a civilizace, prospívá, když se rozsah jeho oblasti užívání. Této tendenci se potom přizpůsobuje i struktura spisovného jazyka. Zároveň se spisovný jazyk snaží o to, aby se odlišoval od jazyka lidového, tzn. od běžné řeči.

Naproti těmto tvrzením stojí požadavek srozumitelnosti, který omezuje geografické a kmenové rozšiřování jazyka, užívajícího jako jazyk spisovný, a brzdí jeho odlišnost od lidových jazyků jednotlivých geografických a kmenových celků. Můžeme proto pozorovat, že čím slabší počtem a třídě výlučnější byly vrstvy (ty které spisovného jazyka užívaly), tím rozsáhlejší mohla být oblast jeho rozšíření a tím hlubší mohla být jeho odlišnost od lidových jazyků, zvláště pokud nebyl ještě spisovný jazyk atributem národního vědomí.

Na druhou stranu pronikání znalosti spisovného jazyka alespoň pasivní znalostí do dalších a dalších vrstev a národní charakter spisovného jazyka omezuje rozsah jeho oblasti a přibližuje jej k lidovým jazykům.

V Mathesiově výkladu o stabilitě spisovného jazyka jsou také odsouzeny takové teoretické zásahy, které samy ustálenost spisovného jazyka porušují, ať už je to ze snahy po historické čistotě jazyka, nebo ze snahy po přímočaré pravidelnosti a nebo

⁷ Havránek, B. – Weingart, M.: *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932, s. 34.

⁸ Šmilauer, V.: *Nauka o českém jazyku*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, s. 24.

prostě z neznalosti skutečného stavu jazyka. Zároveň ale varuje před tím, aby nebyl ze snahy po stabilizaci spisovný jazyk ochuzován nivelizací, tzn. snahou dosáhnout úplné jednotnosti tím, že by se odstranilo všechno kolísání a všechny dublety, všechna synonymita gramatická a lexikální. Tím bychom totiž zbavili jazyk spisovný prostředků funkčního a stylistického rozlišení, které jsou potřebné pro funkční diferenciaci a stylistickou disimilaci.⁹

2.3 Kodifikace

Náš pravopis a tvarosloví se kodifikují přísně, slovní zásoba a skladba mnohem volněji. I když pomalu, norma se neustále mění. Kodifikace ji tudíž sleduje s jistým zpožděním. Závaznost normy se v různých dobách cítí různě silně, v době obrozenecké byla norma rozkolísaná, dnes je značně pevná. Není možnost kodifikovat něco, co by odporovalo ustálené normě. Lze jen vyrovnávat některé její nedůslednosti a libovlnosti.¹⁰

2.4 Národní jazyk

Náš jazyk patří k základním znakům našeho národa. Můžeme ho považovat za náš „poklad“ nebo „majetek“, kterým se odlišujeme od ostatních národů. Souhrn všech variet tohoto jazyka označujeme jako náš jazyk národní. Tento útvar je velmi členitý a rozmanitý. Skládá se z jednotlivých „mutací“ neboli útvarů, také variet. Tyto jednotlivé útvary můžeme chápat vlastně jako samostatné jazyky, aby však nedošlo k záměně významů „varieta jazyka“ a „jazyk celonárodní“, doporučují nám používat nějaké neutrální označení (nejlépe jazykový kód). Národně reprezentační a národně konsolidační funkci jazyka plní spisovná varieta národního jazyka. Funkci běžně dorozumívací, pojmenovávací, estetickou, emocionální aj. mohou plnit (a zpravidla také plní!) i jiné jeho variety.¹¹

⁹ Havránek, B. – Weingart, M.: *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932, s. 36-40.

¹⁰ Šmilauer, V.: *Nauka o českém jazyku*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, s. 24.

¹¹ Bogoczová, I.: *Textová opora ke studiu mluveného českého jazyka a dialektologie*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009, s. 18.

2.5 Spisovný jazyk

„U kulturních národů vzniká potřeba překlenout nářeční rozdíly útvarem, který by byl jednotný pro všechny příslušníky národa, sloužil jejich dorozumění, podporoval vědomí sounáležitosti a tím vytvářel jednotný kulturní celek. Spisovný jazyk (jméno má od toho, že se uplatňuje především v projevech písemných) sjednocuje nejen všechny vrstvy současné, nýbrž spojuje je i s generacemi minulými. Proto se spisovný jazyk pokládá za reprezentanta a za symbol národní jednoty.“¹²

Spisovným jazykem se tedy snažíme vyjadřovat i třeba složité myšlenkové pochody vědecké a vůbec odborné. Je mnohem abstraktnější a mnohem složitější než jazyk nespisovný, ve kterém záleží hlavně na citu. Spisovný projev má svá pevná pravidla, především ve skladbě a slovníku. Je členěn do vět a souvětí. Spisovný projev je také daleko konzervativnější, jak uvádí nadále Šmilauer, a méně podléhá změnám. Je obecně známo, že spisovná čeština se popisuje také ve slovnících a v mluvnicích, je regulována a školství se jí snaží vyučovat.

Spisovný jazyk musí smiřovat dva protikladné požadavky. Z jedné strany se jedná o udržování souvislosti s jazykem předcházejících generací (neboť jejich literární dílo je považováno za pevnou složku národní kultury) a musí být ustálen, aby mohl dobře plnit svou funkci nástroje dorozumění. Z druhé strany se jedná o přizpůsobování vyjadřovacím potřebám, které se stále mění. Nesmí ustrnout! Spisovný jazyk se tedy neustále obměňuje, opouští některé staré prostředky a přejímá z jazyka nespisovného i z jiných jazyků prostředky nové, jiné na konec vytváří.¹³

2.6 Nespisovný jazyk

Pod pojem „nespisovný jazyk“ spadá, nářečí, dialekty, nadnářečí, interdialekty, obecná čeština.

Nadnářečí a interdialekty. Nářečí nezankla úplně. Zůstaly z nich některé výrazné rysy, charakteristické pro větší celky. Tak vznikla nadnářečí, např. hanácké, lašské (se ztrátou délek, s přízvukem na druhé slabice od konce).¹⁴

Dalším článkem zapadajícím do nespisovné češtiny je obecná čeština, která je nejdůležitější z těchto nadnářečí. Vznikala postupně z nářečí středočeského, ale

¹² Šmilauer, V.: *Nauka o českém jazyku*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, s. 21.

¹³ Šmilauer, V.: *Nauka o českém jazyku*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, s. 22.

¹⁴ Šmilauer, V.: *Nauka o českém jazyku*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, s. 20.

postupem času ovládla i ostatní Čechy. Dnes můžeme pozorovat, jak proniká i na Moravu, zvláště pak do měst. V mé výzkumné části práce vyšlo najevo, že do Ostravy „dorazila“ také , a to v podobě koncovky –ama. V některých literárních dílech můžeme pozorovat, že v posledních desetiletích obecná čeština pronikla nejen do veřejného života, ale právě i do literatury. Obecný jazyk na spisovný jazyk silně působí, nemůže ho však nahradit. Jednak není obecná čeština rozšířená po celé republice, na značné části Moravy se cítí jako něco hrubějšího. Proto hlavně moravští jazykovědci odmítli nahradit spisovnou češtinu obecnou češtinou. A jednak není jednotná. V každé části republiky je ovlivněná nářečím a je směsí hovorové a obecné češtiny. Není „čistou“ obecnou češtinou.

2.7 Dialekt

Dialekt je územně (geograficky) vymezený útvar národního jazyka, který je určen vztahem k jiným teritoriálním útvarům a samozřejmě k jazyku národnímu. Ve vztahu ke spisovné češtině je definován jako útvar se svébytnou strukturou a jednotlivou tuhou normou, omezený na mluvenou neveřejnou (soukromou) spontánní komunikaci.

Dialekty jsou chápány jako obraz vývoje národního jazyka. S vývojem jazykového společenství a se změnou společenských a ekonomických podmínek pozvolna zanikají mnohá jejich úzce lokální specifika a formují se interdialekty, v nichž se odrážejí i vývojové tendence, které mohou ovlivňovat konstituování normy. Některé dialekty uchovávají mnohdy ještě dnes stav velmi starobylý, a to nejen archaické dialekty.¹⁵

¹⁵ Karlík, P. – Nekula, M. – Plesková, J.: *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 109.

3. VÝVOJ NÁŘEČÍ

Jazykové změny, které se uskutečňují na území našeho národa, neprobíhají najednou, nýbrž postupně. Mají své centrum vzniku a z něho se šíří přirozeným stykem obyvatelstva po celém našem území. Bělič uvádí, že jazykové změny, které probíhaly na našem území a formovaly tak spisovnou češtinu, vznikaly především ve středních Čechách, a to v okolí Prahy, protože Praha byla od zániku Velkomoravské říše politickým a kulturním centrem českých zemí. Právě z našeho hlavního města se šířily dál do jeho okolí a odtud do všech koutů naší země. V době, kdy byla komunikace těžší, měly rozsahy menší, většinou nedosáhly do okrajových oblastí, takže v těchto oblastech byly změny provedeny se zpožděním nebo se neprovedly vůbec. Okrajové dialekty, uchováující po jistou dobu starší stav jazyka, se tak stávají důležitým svědectvím o vývojových etapách českého jazyka. I v ostatních dialektech nacházíme pozůstatky staršího stavu, proto jsou nářečí (a zvláště územní rozšíření jednotlivých nářečních jevů) cenným doplňujícím pramenem pro poznání historického vývoje jazyka.

Nářeční rozdíly na území českého jazyka jsou většinou mladé, některá slova pocházejí až z doby historického vývoje jazyka zhruba od 12. století. Tyto rozdíly vyplývají zčásti z výše uvedené skutečnosti o „centru“ a „periferii“, ve které je mnohdy zachován starší stav. Dalším důvodem bylo, že starší společný stav se v různých částech měnil různým způsobem, dále do východních úseků pronikaly některé slovenské změny, do severovýchodní části zase některé jevy z polštiny.

Území českého jazyka je rozděleno do čtyř základních nářečních skupin. Každá z těchto skupin se dále dělí na jednotlivé podskupiny, které kromě společných rysů celé skupiny nesou své charakteristické znaky. Mezi čtyři hlavní skupiny českých dialektů patří česká nářečí v užším smyslu, která zasahují Čechy a jihozápad Moravy. Typickým společným znakem tohoto nářečí je dvojhláska *ej* proti spisovnému *y* (*mlejn*) a dvojhláska *ou* ve shodě se spisovným jazykem (*mouka*). Česká nářečí v užším smyslu se dělí na čtyři podskupiny, a to na středočeskou, jihozápadočeskou, severovýchodočeskou a českomoravskou podskupinu. Druhou oblast tvoří nářečí středomoravská (hanácká) v oblasti střední Moravy. Pro tuto skupinu je nejcharakterističtější *é* namísto spisovného *y* (*stréc*) a *ó* místo spisovného *ou* (*móka*). Podskupiny tvoří nářečí centrální, jižní podskupina (Brno), západní a východní podskupina. Třetí oblast jsou východomoravská (moravskoslovenská) nářečí, která

obsahují plynule přechodné rysy od slovenštiny. Ve shodě se spisovným jazykem je zde hláska *y* (*stryc*) a za spisovné *ou* se vyskytuje *ú* (*múka*). Čtyři nářeční podskupiny této oblasti nazýváme severní valašská, jižní slovácká, jihovýchodní – kopaničářská (zde se nevyskytuje *ř*, jedná se o slovenské nářečí na českém území vzniklé kolonizací) a západní okraje (západní okraje se dále dělí na tři úseky – hranický, kelečský a dolský). Poslední čtvrtou nářeční oblast tvoří nářečí slezská (slezskomoravská, lašská). Za spisovné *y* zde najdeme zkrácené *y* (*stryc*) a za spisovné *ou* krátké *u* (*muka*), jedná se vlastně o zachované staré dlouhé *ú*, ale zkrácené a nezměněné v dvojhlásku. Zvláštní je, že ani jeden z mých respondentů neodpověděl, že do tvaru *mouka* by použil pouze *u*. Podskupiny tvoří západní opavská, východní ostravská a jižní frenštátská podskupina a českopolský smíšený pruh. Na skupinu slezských dialektů bude nahlédnuto podrobněji, jelikož odtamtud pochází skupina respondentů v dotazníkové části a vlastně se tím zabývá celá má bakalářská práce.¹⁶

¹⁶ Bělič, J.: *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, s. 280.

4. SLEZSKÁ NÁŘEČÍ (DŘÍVE LAŠSKÁ NÁŘEČÍ)

Jazykovědec a folklorista František Bartoš ve své knize *Dialektologie moravská I*. Z roku 1886 používá pro slezské nářečí označení *lašské*. Tento termín se stal později velmi populární a známý především díky básníku a politiku Ódrovi Łysohorskému. Byl rodákem z Frýdku a později studoval i na škole v Ostravě. Svou literární tvorbou v nářečí (sbírka *Spiwajuco piasć*) usiloval o uznání „laščiny“ za spisovný jazyk tzv. Lachů – podle něj to byl samostatný národ ve Slezsku.¹⁷

Nářeční skupinu slezskou dělíme na podskupinu východní – nářečí ostravské, podskupinu západní – nářečí opavské, podskupinu jižní – nářečí frenštátská a nářečí slezskopolská (na Těšínsku).

4.1 Zeměpisné vymezení nářečí slezských

Lidé žijící na území východním, tedy ti, kteří se započítávají do slezského nářečí, spadají pod širší Ostravsko a Frýdecko - Místecko, proto zdejší mluva může být laicky označována jako tzv. ostravšina. V rámci této podskupiny můžeme ještě vydělovat subtyp ostravický, včetně nářečí horno- a dolnoostravického (jedná se o území, které je v Moravkoslezských Beskydech, sahá na severu po čáru Lískovec – Bruzovice – Žermanice) a subtyp severohlučínský (zahrnuje Strachovin, Chuchelnou, Píšť, Hať, Darkovice).

Západní podskupina slezských nářečí, tzv. opavská, včetně Hlučína (neboť její původní východní hranicí je až řeka Odra), se dále dělí na úsek západoopavský, středoopavský a východoopavský. Rozmezí západního a středního Opavska probíhá zhruba mezi Malými a Velkými Hořticemi, takže na samotnou Opavu zbývá část západní, Kravaře – se nacházejí ve střední části. Další pomyslnou hranici mezi středním a východním Opavskem tvoří obce Chabičov, Háj ve Slezsku, Holešovice, Dobroslavice, takže Hlučín se již ocitá v části východní. Do opavské podskupiny dále spadá navíc město Studénka, přestože je od vlastních opavských nářečí územně odděleno.

Do oblasti jižní podskupiny slezských nářečí patří města jako Příbor, Kopřivnice, Štramberk, Frenštát p. Radhoštěm a jejich okolí, tady také vzniká synonymní označení

¹⁷ Bogoczová, I.: *Textová opora ke studiu mluveného českého jazyka a dialektologie*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009, s. 88.

pro toto nářečí – (štrambersko-)frenštátská. Tato nářečí sousedí s východomoravskými, odráží se to v jejich charakteristice, jak uvedu níže v bližší charakteristice nářečí slezských.

Poslední podskupinou slezských nářečí je skupina nářečí polskoslezská, přesněji řečeno západotěšínská. Je nutné poznamenat, že se jedná o nářečí těšínská v České republice, protože ta se dále používají i na polském břehu hraniční řeky Olše/Olzy. V tomto daném prostoru, jak už bylo zmíněno výše, probíhá hranice mezi českým a polským národním jazykem. Těšínsko v České republice dále můžeme dělit na úsek bohumínský, centrální (který zahrnuje města jako Karviná, Český Těšín, Třinec), jablunkovský a západní okrajový pás (Rynchvald, Petřvald, Havířov, Hnojník, Střítež, Řeka a jeho okolí). Území je tedy mezi Polskou a Slovenskou republikou.

Popisovaný úsek Slezska v České republice je v literatuře označován také jako polsko-český smíšený druh (*J. Bělič, Nástin české dialektologie, 1972*). Toto označení vzniklo ve snaze zdůraznit místní dvojjazyčnost a skutečnost, že zde žijí obyvatelé české i polské národní orientace a že se zde v každodenní komunikaci používá střídavě spisovná polština a čeština. Termín je však zároveň matoucí, a to v tom, že budí dojem, jako by místní nářečí mělo přechodový charakter. Pravda je taková, že zásadní systémové znaky tradičního těšínského nářečí (bez četných starobylých i mladších bohemismů ve slovní zásobě) hovoří ve prospěch polského národního jazyka a že se tak nářečí řadí – použijeme-li zvolenou terminologii – k slezskopolským. Ke stejnému území se váže i termín východolašská nářečí, použitý A. Kellnerem (1946) v práci se stejným názvem. Z pohledu Poláků žijících v Polské republice se české Těšínsko nachází za hraniční řekou Olzou, odtud taky populární termín Zaolzie.¹⁸

¹⁸ Bogoczová, I.: *Textová opora ke studiu mluveného českého jazyka a dialektologie*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009, s. 90.

5. SLEZSKO A SEVEROVÝCHODNÍ MORAVA Z HLEDISKA JAZYKOVÉHO

Je jasné, že jedním ze základních jevů, jimiž je určitá zeměpisná oblast charakterizována jako „region“, je její jazyk, nebo-li nářečí. Úlohu jazyka zdůrazňují zvláště ty směry soudobých výzkumů vzniku a fungování regionů, které regionálně vymezující znaky vidí především v okolnostech historických, společenských a zejména kulturních. Podle Petera Handkeho z roku 1995 představuje jazyk (nářečí) přímo nezbytnou a nikoli jen doplňkovou podmínku vzniku a existence regionu. Můžeme si to vysvětlit tak, že se jazyk (nářečí) může za určitých společenských okolností stát také hlavním výrazem a prostředkem sebeidentifikace s regionálním povědomím. Když se podíváme na oblast slezského nářečí, k tomuto jevu došlo až značně pozdě – na sklonku 19. století a v různých obměnách v době trvání první Československé republiky. Pouze v některých případech (a to hlavně na Hlučínsku) vlastně až po druhé světové válce. Funkce českého (a na Těšínsku polského) jazyka a jeho nářeční podoby jako regionálně sebeidentifikačního prostředku je tedy ve srovnání s jinými regiony českého (a také polské) jazykového území chronologicky opožděná. Nepochybně je to také důsledek nejen komplikovaného etnického a národnostního vývoje kraje vůbec, nýbrž i retardace procesu českého národního obrozování, který do periferních oblastí slezských pronikl – a to i v jiných kulturně společenských jevech – značně pozdě, totiž počínaje až 60. – 70. lety 19. století.

Základní funkce jazyka (nářečí) jako regionálně vymezujícího činitele byly tehdy v zásadě dvojí: prostřednictvím jazyka si slovanská společnost Slezska (zvláště Opavského a území tzv. moravské laštiny mezi Frenštátem p. R. a Příborem – Místkem) intenzivně počínala uvědomovat svůj vztah k češtině jako ke genetickému východisku svého rodícího se národního povědomí a uvědomění, zároveň si však – posílena o poznání etnografických jevů kraje – počínala uvědomovat svou jazykovou (nářeční) odlišnost od sousedních regionů Moravy. Velmi určitý a složitý proces nastal v té době v těšínské oblasti Slezska, tedy na území česko-polského smíšeného nářečí. Převažující polský ráz tohoto nářečí vedl přirozeně k orientaci na polský jazyk, na polské národní uvědomění, které mělo z počátku stejně Opavském Slezsku nepochybně charakter

vědomí teritoriální příslušnosti k historicko-správnímu celku Těšínského knížectví (na Opavsku k Opavskému Slezsku).¹⁹

5.1 Nářečí slezskoostravské v historickém vývoji českého jazyka

Slezsko-ostravské nářečí vzniklo v historickém vývoji českého jazyka jako jeho strukturální místní varianta. Slouží stále jako dorozumívací prostředek zdejšímu lidu v jeho denním životě. Funkci kulturního jazyka tu plnila a do té doby také plní spisovná čeština, užívalo se jí jako jazyka úředního nejen na Ostravsku a na Těšínsku, ale také v sousedním Ratibořsku a Opolsku.

V těchto společenských a kulturních podmínkách se mluvnická stavba slezskoostravského nářečí dopilovala. Pronikaly sem prvky polského jazyka. K přechodným jevům, které se staly její ústrojnou součástí a necítí se jako prvky cizí, je možno řadit zánik kvantity, snad také přízvuk na předposlední slabice, typ *ja sem je* i syntaktický jev *is'c'do masařa*. Tyto uvedené jevy pronikly ze sousední oblasti slezsko-polské s přílivem polských obyvatel a jsou poměrně staré. Naproti tomu jevy typu *sedlok*, *kamyň* a *strum* jsou pozdější. Jelikož se v nářečí slezsko-ostravském vyskytují nepravidelně vedle častějších a mnohem pravidelnějších jevů typu *sedlak*, *kameň* a *strom*, možno je považovat za prvky smíšené.

František Trávníček píše, že v pohraničním pásu lašském je třeba rozlišovat dvojí jazykový vývoj: a) starý a b) novější.

Tím starým vývojem myslí to, když polské jevy přesahují na území čistě lašském neboli když vznikají přechodné jevy. Vývojem novějším pak míšení českého obyvatelstva s polským a přejímání do laštiny polských znaků, a to jiných než oněch starých.

Sociální dialekt slezsko-ostravských horníků není útvarem strukturálním, který by měl svůj základní fond a mluvnickou stavbu. To, co jej charakterizuje, je především soubor specifických výrazů, které obrážejí prostředí důlní práce a ostatních pracovních procesů spjatých úzce s šachtou.

Dialekty jsou nejen strukturální varianty národního jazyka, které slouží v denním životě našemu lidu k dorozumívání, ale že jsou zároveň nástrojem myšlení. Dialekty jako jazyk spisovný jsou spojovány s výrobní činností člověka právě tak, jako

¹⁹ Šrámek, R.: *Slezsko a severovýchodní Morava z hlediska jazykového. Slezsko a severovýchodní Morava jako specifický region*. Ostrava : Ostravská univerzita v Ostravě, 1997, s. 39 - 68.

s jakoukoli jinou činností ve všech oblastech jeho práce bez výjimky. Neustále se rozvíjí a mění lidská činnost a zdokonalují se výrobní nástroje a procesy, způsobují stálý rozvoj a stále změny myšlení, které se odrážejí nejednou ve vzniku nových slov. Tento vývoj je dobře vidět v hornickém nářečí slezsko-ostravském.

„Můžeme si k názornému příkladu vzít slovo stroj, který sloj brázdí, tj. provádí jediný pracovní úkon, nazývá se brázdička místo staršího nečekaného výrazu (nečeského) šramačka, stroj, který uhlí rube v lávce o určité mocnosti, označuje se termínem vrubovka, dále stroj, který uhlí rube i nakládá, tj. provádí dva pracovní úkony, jmenuje se vrubový nakladač a konečně stroj, který koná více prací popřípadě všechny hornické práce v rubání, tj. uhlí rube, drtí, nakládá, odtěžuje, někdy i staví stojky, posunuje štíty apod., má název uhelný kombajn.“²⁰

5.2 Bližší charakteristika nářečí slezských

Rysy společné s dialekty středo-, a hlavně východomoravskými jsou například chybějící přehláska *á* v *e* a *ú* v *i* (kuřa, do koša, kožuch, na televizy, ty zloděju!). Dále nediftongizovaná výslovnost staršího *ú* (zde vždy jako krátké *u*): muka, oni idu, voľaju. Také se shodují v znělé výslovnosti na styku slov a morfémů (jag mu je, kubmy se, syneg a d'evucha). Mají společnou i výslovnost *zh* (zhořet'), *šč* (ščava, ešče), *mj* (mjesyc, vymjeřić). Je zde i přítomnost hlásky *dz* (pokludzeny, sadze, cudzy). Někdy můžeme také narazit na přítomnost dvojího, místy trojího *l* (*l* střední, *ł* tvrdé/zadní i obalované, případně měkké *l*). Příslušnost některých sloves jiných tříd ke třídě 1. (pod'ivu se, licu). Dále je zde zachování měkkosti u jmen typu kořeň/kořyň, host', ledeň, kolňa. Vyrovnání genitivu a akusativu plurálu (vidzeł tych synkuv, pozvał suseduv). Genitiv singuláru na *-u* i u měkkého mužské deklinace (kapku čaju, do gulašu). Vyskytují se i tvary typu vařene vajca, dluhe křídla. Chybějící rozdíl mezi významem příslovcí *sem* a *tady* a *kde* a *kam* x *po' tu!*, *gde/kaj ideš?*

K typickým slezským znakům tvaroslovným a syntaktickým patří hlavně unifikace dativu, lokálu a instrumentálu plurálu napříč rody, podle zeměpisné polohy nářečí (chłapum, rybum, polam, učytelam, ludžam, mjestam, muzykantum, žebrakum, o sušedoch, sušedach, na obrazech, na stoľach, v zahradoch, z vojakami, mjestami, kravoma, sukňoma, lesoma, mjestoma, zahradami, chalupami). Genitiv záporový (něni kobzoluv, něni ho doma). Místy kategorie osobnosti: syncy x kraliky, zajice, holuby,

²⁰ Skulina, J.: *Dialekt města Slezské Ostravy*. Slezský sborník, 1970, roč. 56, str. 518.

vrable, chrobaky, také dva, tři/třý, čtyři/štyřy vedle dvo, tře/tře, štyřo/štyře. Skloňování zájmen jako adjektiv (včetně derealizace délky), ten/ty jako „dobry“ a muj jako „letní“ (bes teho dobreho, tymu dobrymu, o/s tým dobrym. Skloňování osobních zájmen typu oneho, onemu, onej. Nestažené tvary přivlastňovacích adjektiv typu tatoveho, tatovemu. Shoda tvarů číslovky 2 v mužském a středním rodě: dva piva, dva d'ěcka, dva ałta. Měkký infinitiv –t'/-ć/-č. L-ové přičestí většinou bez *l* po souhlásce (úcek/učyk sem). Zakončení 1. os. pl. na –m/-me/-my (nesem, vołamy, poodbjedvamy). Zakončení sloves 4. třídy ve 3. osobě plurálu – podle zeměpisné polohy (robja, robjo, robju, robjum, umja, umjo). Místy tvary joch je, robifech. Většinou se zde vyskytuje i předložka *do* (idu do dochtora, zajdu do bratra, přiřte do nas!

Z vlastní zkušenosti také vím, že jsou dále běžné i další jazykové jevy. Spojovací *protože x bo* (sem doma, bo se musim učit)²¹, přípustkové *choť/ choć* (ňidz ňevyhazuj, choť to je ovadle) .

Jak jsem již výše uvedla, značnou plochu slezských nářečí tvoří jejich ostravská podskupina. Mezi její hlavní znaky patří především, že má vedle *s z* a *š ž* navíc řadu měkkých sykavek *s* a *z* (šeno, šivy, žima, na vože). Dále třeba výslovnost *ćicho*, *ćesto* – *těsto*, *džeći*. Po hláskách *ć ř š ž* většinou následuje měkké *i* (šichta, život, čisty, učitel, tři). Dalším rysem je převážně zúžená výslovnost polifka, mliko, chlib, taliř. Nejčastějším znakem je například změna *aj* v *ej*, hlavně v předponě nej-, ale i jinde (podej, nejdelši).

Slovní zásoba slezského nářečí je mimořádně poznamenaná němčinou, a to nejen ta odborná (viz. níže – K mluvě ostravský horníků), související s hutnictvím a těžbou uhlí, ale i zcela běžná.

²¹ Ve Středočeském kraji se spojka „bo“ začala používat jako „nebo“, proti čemuž se Ostraváci bouří.

6. OBECNÁ LAŠTINA A OSTRAVSKÁ MLUVENÁ ČEŠTINA²²

Ve své bakalářské práci bych dále chtěla zmínit článek Josefa Skuliny, který vyšel ve *Slezském sborníku* a to na téma „Obecná laština a ostravská mluvená čeština“. „S tezí o ústupu tradičních teritoriálních nářečí, respektive o vyrovnávání nářečních rozdílů menších geografických celků s nářečními znaky rozsáhlejších území směřujícími k vytváření krajových dialektů, se pracuje v jazykovědě už delší dobu.“ Obecně konstatuje, že interdialekty jsou zpravidla v řadě jevů bližší spisovnému jazyku než tradiční nářečí, protože příčinou jejich vzniku je jednak vzrůstající působení spisovného jazyka, jednak mezinářeční styk obyvatelstva, ale i úvahy o vzájemném vlivu spisovného jazyka a místních nářečí se pohybují v oblasti teoretizování a nanejvýš se uvádí několik ojedinělých znaků menších teritoriálních nářečních celků, jež zanikají a jsou nahrazovány znaky obecnějšími, charakterizujícími větší nářeční celky. Tohle všechno můžeme vidět na mapách, které znázorňují lašské nářečí, ke kterým byl materiál shromážděn v přípravném stádiu pro český jazykový atlas s pomocí ankety, výsledky byly potom prověřovány přímými terénními výzkumy, které prováděli pracovníci Ústavu pro jazyk český ČSAV, můžeme si všimnout, že ustupují veskrze mikro-dialektické tvary typu: *kryk, obid, hrub, třuť, jeliň, kolino, strum, ptok, obile, seno, često*, třetí osoba singuláru *ňes'ě*, třetí osoba singuláru *bratrovi, v lesu*. Dále jsou to slova jako *kravum, kolačí, misi, bratram, městam, kravoch, chlapoma, z tej jednej zahrady, s dvoma*.

Nejsou pochyby o tom, že i tato zjištění, které zasahuje do počátečního stavu ústupu tradičních lašských mikro-dialektických jevů, má svou cenu. Nejdříve si musíme ale uvědomit, že se takový ústup neděje frontálně ani najednou ve výše uvedených případech, ale že probíhá různě a nestejně na jednotlivých slovech, a proto je také správné sledovat jej na systémově izolovaných jevech. Dále uvádí, pro lepší porozumění, že to nejlépe pochopíme, pokud si ukážeme několik příkladů. Když si prohlédneme lašskou mapu, je už na první pohled jasné, že z okruhu lašského úžení *ě v í (i)*, dále změněného *á v o a e + m, n v y + m, n v u + m, n* mají jednotlivá slova z tohoto typového okruhu nestejný geografický rozsah. Je tomu například u slov *mleko x mlíko, zele x zeli, obile x obili, taleř x taliř, vyhledat' x vyhlídat', ňest' x ňisť, plest' x plisť, aj.* v důsledku nestejnorodého geografického rozložení těchto podob se

²² Skulina, J.: *Obecná laština a ostravská mluvená čeština*. Slezský sborník, 1970, roč. 68, č. 3, s. 305 – 308.

jeví různě i interference tvarů na rozhraní izoglos, tj. v místech maximálních rozdílů, a tím i intenzita postupu celolašských jevů, jež se šíří na úkor jevů mikrodialektických. Na podobný princip je tomu v okruhu systémové změny *á* v *o*, jak můžeme sledovat u sloves typu *hlad x hľad, vojak x vojok, imp. ňeprav x ňeprov, vrat x vrot, do zela x do zelo, dobra voda x dobro voda, obracať x obracoť, voľaš x voľoš*, také v okruhu změn v pozicích *e + m,n, n a o + m,n, n v y + m,n, u + m,n*. Příklady jsou jasné: *koleno x kolino, kameň x kamyň, seno x šino, strom x strum, hrom x hrum, kanon x kanun apod.* Odlišná situace je v morfologickém útvaru, v němž se staví různě femina, maskulina a neutra, avšak proti jevům hláskoslovným není jejich rozmanitost dána existencí jednotlivých slov, nýbrž se pohybuje v morfematických kruzích. Na lašských mapách můžeme dobře vidět, jak se geografický rozsah morfémů u slov kryje a ztotožňuje. Například u slov: *košuj, nožuj, koľačuj x koši, noži, koľači, kravam (kuram, hospodam, košulam, ulicam, ofcam, košťam, husam) x kravum (kurum, hospodum...), kravach (kurach, zahradach, husach, košťach) x kravoch (kuroch, zahradách...), chlapami x chlapoma (pekařoma, košoma).*

Když se podíváme podrobněji na fonologický a morfologický systém lašských nářečí, které se realizují ve výše uvedených hláskoslovných a tvaroslovných univerzáliích i diferencích, můžeme snadno zjistit, že fonologický systém je značně pestřejší než systém morfologický. Přitom si můžeme povšimnout, že hláskoslovné rozdíly lašských nářečí, koncentrované do dvou nářečních skupin, západního (opavského) a východního (ostravského), odolávají dodnes houževnatě jakýmkoli změnám a zachovávají svůj specifický ráz. Pokud se zaměříme na morfologický systém lašského nářečí, je třeba poznamenat, že se v něm sice objevují rovněž diferenční morfematické okruhy, ale nás zajímají mnohem více univerzálie tohoto systému, protože v nich spatřujeme základ vznikající obecné laštiny. Týká se to především slov jako *břeha, stroma, (na) koňu, polu (staveňu, obilu), mleku (mliku), potoku, břuchu (kožuchu, měchu), chľopuj (střevicuj, hrncuj, vľasuj, lesuj, vozuj), poli (staveni, psani).* Z toho, co jsme uvedli je vidět, že vyrovnávání fonetických rozdílů v lašských nářečí není snadné, a to z toho důvodu, že se v nich hláskoslovné rozdíly drží poměrně houževnatě a v důsledku toho jen stěží vznikají celolašské fonetické jevy. Naopak v systému morfologickém jsou jevy celolašské nejpatrnější a mnohé z nich mají dokonce povahu celolašskou odjakživa. Nevznikly teprve v poslední době stíráním výrazných diferenčních tvaroslovných rozdílů. I přestože se zachovává zcela neměnná a nepodléhá vůbec žádným změnám. Josef Skulina zastává názor, že by bylo nanejvýš

odvážné tvrdit, že dosud existuje vyhraněná genealogická lašská nářeční skupina a uvnitř ní uzavřené nářeční celky (západoopavský, východoopavský, hornoostravský aj.). Je si jistý, že skutečnost je taková, že na lašských mapách můžeme s jistotou mluvit o územně diferencovaných systémových jevech, jež mají zřetelný geografický rozsah a průběh, fixovaný v izoglosách, respektive v trasách, s jejichž pomocí můžeme určit místy větší, místy menší nářeční komplex: na jejich základě pak můžeme provést synchronní klasifikaci teritoriálních lašských jevů.

Klasifikační třídění nářečních jevů bývá nanejvýš prospěšné, i když se v něm neobrážejí přímo, a také bezprostředně společenské okolnosti, které mají vliv na konvergentní a divergentní jazykové procesy. Bez stanovení izoglos a tras nelze pochopit ani synchronní konvergenci, směřující k vytvoření obecné laštiny jako nadnářečního jazykového útvaru blízkého mluvené češtině. V geografickém zpracování se to ukazuje na lašských mapách tak, že některé nářeční jevy jsou progresivní a zvětšují svůj územní rozsah ve shodě se spisovným jazykem, ale odpovídající znaky opoziční v sousedních oblastech ustupují do pozadí, i když nejednoznačně, protože se převzatý prvek nezařazuje do systému přejímajícího nářečí, respektive interdialektu. Hodně tady záleží na vlivu vnějších okolností, které sice nemají už rozhodující, ale také nikoli podřadnou úlohu.

Dále uvádí, že bychom neměli přehlížet skutečnost, že se v nářeční oblasti lašské, s dvěma výraznými jádry, vytvářejí výrazná ohniska interferenčního napětí právě na hranicích izoglos, kde se vyrovnávání děje ve prospěch těch tvarů, které mají oporu především ve spisovné češtině.

Lašská nářečí jsou v rámci českého národního jazyka dialekty periferními, to ale neznamená, že by nepodléhala vnitřním změnám a neměnila se jak horizontálně, tak vertikálně. To znamená, že vedle dochovaných archaismů vznikají inovace, i když tyto nejsou vlastní jenom jim samým. Je proto velice důležité, aby vývojový proces lašského nářečí, který závisí na jak na vnějších podmínkách, tak na mezinářečním styku a vlivu spisovné češtiny, byl osvětlen v rámci českého národního jazyka v jeho složce spisovné a nářeční.

Neměli bychom přehlížet vliv obecné češtiny, která se v ostravské mluvené češtině, jak se zdá, dosud neobjevuje jako nespisovný útvar celonárodní, ale setkáváme

se s ní spíše v jazykových projevech, v nichž se jí užívá stylově záměrně.²³ Josef Skulina z pouhého pozorování tvrdí, že se dá usuzovat na to, které znaky obecně české se uplatňují v ostravské mluvené češtině (je tomu především v mluvě ostravské inteligence) a které v ní nenalezly místo. Do prvního okruhu tak spadají slova, které mají tvary typu *dobrej, bejt, nemužem říct, černýho dne, tenhleten směr*, zatímco v druhém okruhu se neuplatňují tvary typu *vokno, platěj, aj*. Proto dodává, že jen stěží můžeme mluvit o ostravské obecné češtině, v níž by se uplatnily typické vrozené artikulační návyky i hyperkorektní tvary typu: *nahražujou to směnami, oni bojujou jako lvi*. Přitom ale připouští, že není nezajímavé upozornit na to, že by vznik ostravské obecné češtiny nebyl zcela tak neuskutečnitelný, neboť má plnou oporu v lašských tvarech, rozšířených zejména na Ostravsku, jako *mliko, chliv, nist', plisc*.

A závěrem? Zjišťování tehdejší jazykové situace v lašské oblasti prozrazuje, že se tu vytváří oblastní interdialekt (obecná laština), který je v řadě jevů bližší spisovné češtině než tradiční lašské nářečí, zejména pak v Ostravě je několik jazykových vrstev. Tak se vytváří nový prostředek jazykové komunikace, ostravská mluvená čeština.

6.1 Ostravská spisovná čeština

Tato kapitola je o ostravské spisovné češtině psané, a také mluvené. Považuje se zde za jazykový útvar s různým zaměřením výrazových prostředků strukturních a nestrukturních. Ostravská spisovná čeština se neliší v základě od spisovného jazyka, který reprezentuje a sjednocuje naši národní kulturu. Rozrůznění ostravské spisovné češtiny je nepatrné. Nejvýrazněji se uplatňuje v její mluvené formě.²⁴

Nejdříve bych rozebrala ostravskou spisovnou češtinu psanou. Na úvod této kapitoly, bych chtěla připomenout, že spisovná čeština náleží k největším hodnotám, které vytvořil náš národ. Její tisíciletá tradice, která tvořila od 14. století až po třicetiletou válku nejvyspělejší jazyk Evropy. Spisovnou češtinou byl jak úřední písemný jazyk, tak soukromý, nejen v českém Slezsku, ale i v Slezsku polské, kde je historicky doložen výskyt českých zápisů a záznamů již v 13. století a zvláště pak v 14. a v 15. století na Ratibořsku, Zátorsku a Osvětimsku. V té době měla vliv na polštinu jak po stránce slovníkové (*brama, wladać, wlasny*), tak mluvnické, slovtvorné a syntaktické (*hańba, blahy, obywatel, serce*) i měla v Polsko horlivé zastánce mezi

²³ Z mého dotazníkového průzkumu vyplynulo, že můžeme předpokládat, že se do ostravského nářečí obecná čeština zatím nedostala.

²⁴ Skulina, J.: *Ostravská spisovná čeština. Ostravská mluva*. Ostrava: Profil, 1979, str. 109.

spisovateli. Mezi polské jazykovědce patřil třeba Zdzisław Stieber, Stanislaw Urbańczyk a Janusz Siatkowski. Všichni viděli ve spisovné češtině té doby vysoce kultivovaný jazyk a zkoumali jeho vliv na další vývoj spisovné polštiny.

Je uchováno dost písemných pramenů psaných spisovnou češtinou, abychom mohli doložit, že spisovná čeština ve Slezsku v 16. století byla značně ustálená a na svou dobu všestranně rozvinutá, takže byla ochotně přijímána místními lidmi. (Jak českými, tak polskými). Měla velmi pevné postavení vůči německému jazyku. Významný úkol spisovná čeština splnila tím, že na dlouhou dobu zastavila postup germanizace a usnadnila nástup polštině v době, když už nemohla plnit úkol spisovného jazyka vlivem různých historických a společenských okolností.

V 17. a 18. století potom prožíval český jazyk hluboký úpadek, byl vytlačen jak z oblasti správní, tak z oblasti kulturní. Byl omezen na protireformační propagandu. Po bělohorské katastrofě bojoval o svou existenci. Všichni víme, že přežíval jen v lidových vrstvách, a také se jako jazyk barokní uplatňoval v písemnictví. Další radikální omezování spisovné češtiny ve Slezsku mělo neblahé následky, ani Cyprianu Lelkovi se nepodařilo s obrozením naší národní společnosti, ji uvést do původní kulturní funkce.

Díky Adamusově *Sbírce listin k dějinám města Moravské Ostravy*, Moravská Ostrava 1929, máme cenný dokument ze století 15. až 17., psaný ve spisovné češtině, v němž je zachycen nejen společenský vývoj v Ostravě, ale také vývoj spisovné češtiny. Touto písemnou památkou můžeme doložit fakt, že ostravští písaři ovládali dobře právní spisovný jazyk. Jedná se zde o kancelářskou češtinu s neustálenou normou v hláskosloví, tvarosloví, syntaxi a lexikologii. Dále v této kapitole Josef Skulina uvádí základní jevy, které charakterizují vnitřní vývoj ostravské spisovné češtiny, já se tímto rysem zabývám v jiné kapitole. Pár příkladů bych přece jenom ráda uvedla. V tvoření slov a lexikologii se projevují velmi rozmanitá slova. Častá jsou hlavně podstatná jména typu: *kupitel*, *prodavatel*, *skotnice* (*louka pro dobytek*), dále přídavná jména jako *petrkovský* (*místo petřický*), *vyškovský* (*místo vyškovický*), *sedlská zbroj*, slovesa *odhádati* – upírat, *příležeti* – náležeti.

Označování délek u slov nebylo v historické češtině dostatečně normováno. Pro lašskou oblast jsou toho pěkným dokladem Lelkovy dopisy adresované slezskému jazykovědci Vincenci Praskovi.

Když rozebereme Sbírku listin k dějinám města Moravské Ostravy zjistíme, že ostravská spisovná čeština jako součást spisovné češtiny se vyvíjela ve všech jazykových plánech společně se spisovnou češtinou na ostatním českém území. Pozn.:

Ostrava leží daleko od Prahy, takže se zde historický vývoj spisovné češtiny zpožďoval. Už v 16. století pronikly do spisovné češtiny ve velkém množství mluvené nebo-li hovorové prvky. V této souvislosti se naskýtá otázka, zda se v této době vytvořil také v Ostravě hovorový styl spisovné češtiny s místním zabarvením. Skulina tvrdí, že ostravská spisovná čeština nebyla mluvnicky ustálena a neměla kodifikovanou normu, vedle níž by se utvořil hovorový styl. V ostravských psaných textech můžeme nalézt jazykové znaky známé z ostatního českého území a domácích nářečních prvků je v nich málo. Neznáme původ písařů, kteří nemuseli zákonitě pocházet z Ostravy, ale mohli se sem přistěhovat z různých částí českých zemí. Dále by se měl problém ostravském spisovné češtiny řešit nejen na základě jazykového rozboru *Sbírky listin k dějinám města Moravské Ostravy*, ale též psaných záznamů neliterární povahy, jako například pozemkových knih – gruntovnic, register, knih trhových, knih kontraktních aj.

Spisovná čeština v Ostravě byla potvrzena už od 15. století jako kulturní jazyk (rozumí se jak psaný, tak mluvený), jehož se užívalo ve městech. Slovesným uměleckým nástrojem se stala u spisovatelů V. B. Jestřábského a u Matěje Bartyse, ostravských rodáků. Dosud jejich umělecký jazyk neanalyzovali.

Velmi příznivě se vyvíjela spisovná čeština ostravská v době, která sahá mezi obě světové války. Přesně v tomto období se rozvinula terminologická práce (hornická, hutnická a slévárenská) a obohatily se funkční styly (žurnalistický, úřední a literární).

Velice těžké bylo postavení spisovné češtiny v Ostravě za okupace, kdy úředním jazykem byl vyhlášen jazyk německý. Protektorátní slova tehdy užívaná v ostravské češtině patří historii.

Obrovský hospodářský, vědecký, politický a kulturní vývoj, jenž se uskutečňoval v ostravské průmyslové aglomeraci po osvobození, obohacoval ostravskou spisovnou češtinu také o nové výrazové prostředky.

V další části této kapitoly bych se ráda zaměřila na ostravskou mluvenou spisovnou češtinu, která je podle Skuliny, spisovná čeština s oblastním zabarvením. To znamená, že má jisté nářeční rysy. Je jasné, že v domácím prostředí a hlavně v důvěrném prostředí mluví rodilí Ostravané lašským dialektem, respektive lašským interdialektem, v němž se objevují znaky nářečí, ale na veřejnosti se vyjadřují spisovnou češtinou, která má místní lašské zabarvení s typickými artikulačními návyky (*tfuj, křitko, sfoboda, brater, kyrk*), se ztrátou kvantity (*krava*) a s přízvukem na předposlední slabice.

„Vzdávame hold ženám, že se im došlo rovnoprávnosti, odjakživa odpyravních počátku, myslim na hrdinky práce, které světem zařásly. Mušime myslet na to všecko, na tu průkonnickou práci, která povznesla vědu, do největších vyšin. Naš práci jici lid šetri na matrijalu má úspěchy na řtyrdych prácich, buduje všechny naše sídlišť. Na rodni u mělec Peter Bezruč nápsal v basni Ostrava, že při Duňaji styrme pálace z kyrve me, a z meho rodu, ale dneska ty pálace čni pro naše ha víře, a řada inych lidi, buduje našu Ostravu. A co je to? Vytýřvalost to děla ve likost a dovednost lidských rukou.“²⁵

²⁵ Skulina, J.: *Ostravská spisovná čeština. Ostravská mluva*. Ostrava: Profil, 1979, str. 115.
Pozn.: Zapsáno na veřejné schůzi v roce 1969. Mluvila M.K. narozena 1915.

7. DIALEKT MĚSTA SLEZSKÉ OSTRAVY²⁶

Nářečí, jímž se mluví v Ostravě, která leží na východ od dolního toku řeky Ostravice, přitahuje pozornost po několika stránkách. V základě zde jde o nářečí lašské českého typu, ale jeho blízkost v sousedství jazykové hranice česko-polské nezůstala bez vlivu na mluvnickou strukturu tohoto nářečí. V poslední řadě se stalo toto nářečí podkladem hornického sociálního dialektu (viz. níže), který vznikl jako dorozumivací prostředek na slezsko-ostrovských šachtách (například Trojice, Jan Maria, Zárubek, Petr Bezruč aj.) a v mimošachetním prostředí, v tzv. hornických koloniích.

O české povaze tohoto nářečí svědčí celá řada hláskoslovných jevů, jako například skupiny *ra, la* v *krava, hlava*, souhláska *h* v *hruška, hymno*, ústní samohlásky v *maso, pjata, ruka*, dále v případě typu *les, mjesto, břeh, vojak, ptak, kabat, doma, komin, strom, jeleň, hřebeň, koleno* proti slezskopolskému *śiostra, śedłok*, také nezměkčené sykavky v skupině v *śń, źń, źb, źl* v *śńih, kuzńa, proźba, źle* proti slezskopolskému *śńig, kuźńa, prosba, źle*. Od slezskopolských nářečí, v nichž se zachovávají veskrze měkké retnice v *´piosek, ´bioły, ze źy´mie*, liší se jednak rozložením měkkých retnic v *mjesto*, jednak jejich zánikem v *střevic, biły* apod.

Dalšími českými jevy jsou změkčené *s´, z´, v s´ivy, voz´íc*, také změkčené asibiláty *c´, dz´, v c´icho, dz´edz´ina*, které se tu zachovávají už ze staršího období, a proto je třeba hodnotit jako jevy archaické. K těmto jevům je možno připočíst dále rozdíl mezi *i* a *y* (*miły : myły*), *l* a *ł* (*leź : łeź*), nepřehlasované *a* v *duša*, nepřehlasované *u* v *břuch, kluč*, staré *y* a *ú* (ovšem zkrácené) v *stryc, muka* a staré *é* (rovněž zkrácené) v *dešč*.

Některé tyto jevy se vyskytují i v sousedních dialektech slezsko-polských (srv. rozdíl mezi *i* a *y*, nepřehlasované *a* v *duša*, nepřehlasované *u* v *břuch* a jiné).

Další podobné shody najdeme v oblasti morfologické. Jsou to tvary v genitivu plurálu podstatných jmen typu *chlapuf, pekařuf*, v dativu plurálu *bratrum*, v lokativu plurálu *chlapech*, v instrumentálu plurálu *chlapami*, dále je to tvrdé skloňování podstatných jmen zakončených na *-s, -z, -sa, -za*, v *les, vuz,, kosa, koza* také přídavná jména typu *Šimkuf synek*, předmětový akusativ vyjádřený genitivem typu *ma dobrych suseduf* apod.

²⁶ Skulina, J.: *Dialekt města Slezské Ostravy*. Slezský sborník, 1970, roč. 56, s. 513 – 516.

Mnohé z výše uvedených shod jsou staré, a to velmi. V největší míře platí o jevech hláskoslovných, které ukazují na to, že nářečí slezsko-ostravské, stejně jako ostatní dialekty lašské českého typu, a nářečí slezskopolská mají svůj společný základ západoslovanský.

Od tohoto základu se nejvíce, postupem času, odlišilo nářečí slezsko-ostravské, stejně jako ostatní lašské dialekty českého typu a s nářečími českými a moravskými, kdežto nářečí slezsko-polská jej zachovávají ve větší míře.

V mluvnické stavbě nářečí Slezské Ostravy se vyskytují v malé míře také slezsko-polské jevy. Například *bijok*, *kamyň*, *hrum*, *gruška*. Nad to se naskytá na území Slezské Ostravy nářečí slezsko-polské. Tato skutečnost způsobuje, že je tu velmi těžko zjistit nářeční hranici lašsko-slezsko-polskou (česko-polskou).

František Sláma píše: „*Dnes nelze přesně určit tuto hranici, neboť obce tak zvané přechodní užívají ve svých nářečích zvláštností jazyka českého jako h a u, ale též zvláštností řeči polské jako g a nosovek.*“²⁷ Tento badatel si všiml, že obyvatelstvo mluvilo bezpochyby podobně jako dnes, v rozličných dědinách různým nářečím, polštějším v dědinách u hranic Polska, češtějším u hranic moravských.

Adolf Kellner se pokusil vymezit jazykovou hranici česko-polskou. Podle něho je to linie Vrbice – Heřmanice – Petřvald – Šumbark – Dol. Bludovice – Žermanice – Volovec – Dol. Tošanovice – Dobratice, tedy čára, k níž už dospěl akademik Bohumil Havránek.

Když se pokusíme sledovat průběh jazykové hranice česko-polské, vytyčený Kellnerem, zjistíme, že se tato jazyková hranice kryje přibližně s východní hranicí bývalého dominia slezsko-ostravského, statku kunčického a feudálního celku frýdeckého, který tvořil status minor fridecensis. Tady se jedná o jazykovou oblast lašskou českého typu. Na druhé straně potom máme status minor bohumínský, rychvaldský, lutyšský, fryštátský, rájecký a těšínský, k němuž náležela celá řada statků, jako například statek bludovický, šenovský, tošanovický aj. Tady se jedná o dnešní jazykovou oblast slezsko-polskou.

Slezsko-ostravským nářečím se mluví nejen ve Slezské Ostravě, ale také v přilehlých obcích (Muglinov, Hrušov, Kunčičky, a v západní části Radvanic a Michálkovic). Od nářečního typu slezsko-ostravského se odlišily tedy jediné

²⁷ Sláma, F.: *Dějiny Těšínska*. Praha: Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých, 1889, s. 246-247.

Heřmanice a Vrbice, které tvořily v minulosti s výše uvedenými obcemi jeden hospodářský a administrativní celek.

8. K MLUVĚ OSTRAVSKÝCH HORNÍKŮ

Jak jsem uvedla hned na začátku své bakalářské práce, Dalibor Záruba míní, že dnešní generace lidí v Ostravě už nemluví tak vulgárně, vysvětluje to tím, že dnes se již v šachtách (kam se nechodilo pro vulgární výrazy daleko) nepracuje. Určitě stojí za zmínku článek Václava Křísteka v časopise *Naše řeč* na téma „K mluvě ostravských horníků“, který bych tady ráda rozebrala, abych Vám přiblížila „drsnou“ řeč Ostravy.

Hornická mluva, tedy hornická mluva ostravská je dialekt speciální, můžeme také říct, že jde o slang. Hornickou mluvu používají horníci, výrazná společenská skupina zvláštních dělníků, pracujících v nevšedním prostředí a v nevšedních podmínkách, které postupně formují jejich způsob života nebo také jejich myšlení. Václav Křístek vychází z marxistické teze, že řeč je bezprostřední skutečností myšlení a že bude sledovat především ty jevy hornického slangu, jimiž se liší od národního jazyka českého, jakožto nástroje myšlení a dorozumívání všech příslušníků českého národa, mluví-li svou mateřštinou. Hornická mluva je jen částí tohoto národního jazyka, s nímž úzce souvisí jak převážnou zásobou slovní, tak také základní gramatickou stavbou. Ostravská hornická mluva navazuje na národní český jazyk přes místní dialekt lašský, protože ostravští horníci jsou příslušníci lašského dialektu, hlavně východolašského typu. Otázka hornické mluvy je problémem specifického názvosloví hornického, dále pak specifických vazeb a rčení, která přímo souvisí se způsobem hornické práce a života, nikoli gramatického, protože hornický dialekt nemá vlastní gramatickou strukturu. V dnešní době si můžeme položit ještě jednu otázku a to otázku, která je sice málo důležitá, ale docela zajímavá. Je to otázka nářečního křížení. Do ostravských dolů totiž přicházejí brigádníci z různých částí republiky a z různých pracovních prostředí. Je zajímavé pozorovat, jak tito brigádníci přijímají a přetvářejí specifické výrazivo hornické.²⁸

Křístek dále uvádí, že hornické názvosloví, které se může týkat jak pracovního prostředí, pracovního nářadí, tak pracovníků v šachtách samotných může být zajímavé i po dalších stránkách. Jedná se především o původ názvosloví, to jak si dělníci sami obměňují termíny, jejich přizpůsobování kultuře národního jazyka a to, jak po stránce hláskoslovné, tak po stránce tvarové, dále pak nahrazování původních cizích termínů termíny českými. Názvosloví, které dělníci dříve používali bylo německého původu,

²⁸ Křístek, V.: *K mluvě ostravských horníků*. Naše řeč, 1950, roč. 34, č. 7–8.

protože prvními majiteli ostravských dolů byli Němci. Velmi oblíbená jsou rýmovaná rčení, na př.: „*To se vali, jag ve vanhali*“ (když jde dobře fědrunk; vanhala - t. j. Warenhalle - byla závodní prodejna vítkovických zaměstnanců, kde se zboží prodávalo o něco levněji než jinde); zehňi se, vole, boz je na dole - říká se tomu, kdo udeří hlavou do stropu nebo do stojky. Ptáte-li se, co dělá havíř (hajer), zní odpověď: „*Hajer vengle drancuje* (dobývá uhlí) a *gnojočkum pluje*“ (a odplivuje hnojůvkou - *bo se přidoť na zymba*).²⁹

²⁹ **Poznámka.** Fonetický přepis hlásek není dokonalý. Někdy je skutečně těžké zachytit výslovnost správně. Horníci jsou totiž příslušníci různých typů lašských nářečí, a tak výslovnost není vždy jednotná.

9. SLOVENSKÉ VLIVY V OSTRAVSKÉM NÁŘEČÍ

Ve své bakalářské práci bych chtěla zmínit článek Jaroslava Závady na obranu ostravského nářečí.

„Chtěl bych poodestříti znovu část clony podivných tajemství, jimiž je zahaleno naše ostravské nářečí – a donutiti k přemítání i laiky, tolik znepokojované dnešním neklidem v této oblasti, v nichž nevybíravost jistých jedinců v politickém dění až bolestně uráží. Odhalme znovu jádro, ukažme nový spodní proud, který formuloval naše výrazové prostředky.“³⁰

Co je tedy v ostravském nářečí slovenského? Nejpatrnější a nejčistší slovenskou podobu vidíme u sloves (oni vid'a, slyša, oni temu něrozumja). Přesně tyto znaky můžeme vyzorovat ve spisovné slovenštině: Slováci píší – oni vidia – na konci je *i* plus *a*, kdežto Ostraváci označují měkkost jako ve tvaru vid'a – háčkem, nebo změkčující čárkou nad *m* (něrozumja). Slovenské podoby jsou i jiné u těchto případů – někde se totiž říká – oni vid'o, umjo, oni rozumjo. Tady se samohláska změnila v *o*, jako ve slovech *Mistečoni*, *mom*, a tak dále. Slováci dále říkají i *oni maju*, *prechadzaju* – tedy mají v jistých případech *u* místo *i* zrovna tak, jako ostravský dialekt. Tyto slovenské vlivy v hláskoslovných procesech můžeme sledovat do samých základů ostravského nářečí. Dále užívají ve svém denní hovoru vlastních obrátů (Ostraváci). Ze slov nejčastěji je to *cap* – česky kozel, *celina* – česky jíl, *poval* – strop, *hrč* – česky nádor, zduřenina na krku, *pantok* – veliká sekera, *handrkovať*.

„S lítostí musím končiti: naznačil jsem jen některé letmé obrysy: teď bych si už musil všimati jen pouhých písmenek a dlouze vyprávěti o podivných tajemstvích třeba takové prosté hlásky –a-. Většina by se patrně jen překvapeně a nedůvěřivě divila. Proto konstatuji zhruba: z němčiny jsme převzali do našeho nářečí jen slova, z polštiny jen slova a některé změny hlásek, ze slovenštiny některé shodné hláskoslovné proměny – slov poměrně málo. V celku mluvíme v našem kraji řečí tak složitou, že o tom prostým smrtelník nemá ani potuchy.“³¹

³⁰ Závada, J.: *Slovenské vlivy v ostravském nářečí*. Černá země, 1935-36, roč. 12, č. 1, str. 20.

³¹ Předneseno v ostravském rozhlasu 14. října 1935

10. NÁZORY TRÁVNÍČKA A BARTOŠE³²

Významný profesor, filolog, bohemista a slavista František Trávníček charakterizoval lašské nářečí v *Dodatku k Ottově slovníku*. Slezská nářečí se všechna vyznačují přízvukem na předposlední slabice, úplným zánikem délky (*stryc, dobreho, prosiš, kusek*) a měkkou výslovností slabik *de, te, ne* (*deň, dzeň, tětka, cetka, něpiš*). Dále uvádí, že s moravskou slovenštinou se shodují v tom, (nehledíc na pozdější zkracování), nezměnila *y* (*dobry*), *ú* (*kusek*), hojně *é* (*dobreho, mleko*), *aj* (*daj*) a že mají *dz* (*jedz*). Dále charakterizuje a zeměpisně rozlišuje lašské nářečí. Dialekt na západním a jižním Těšínsku se nazývá horno-ostravský (*vološ, dobro voda, volum z volám, duma, kamiň*). Nářečí moravsko-lašské je v severovýchodním cípu moravském, vklíněném mezi Opavsko a Těšínsko, svým rázem náleží k dialektům slezským.

Dalším významným pedagogem, který se dříve zabýval lašským nářečím, je František Bartoš. Za jeho práci se mu dostalo poct i v zahraničí, když v roce 1890 carská Akademie nauk v Petrohradě udělila cenu Kotljarevského jeho dílu *Dialektologie moravská*. Z prvního dílu *Dialektologie moravské* bych ráda uvedla slova, která jsou tolik charakteristická pro lašské nářečí. „*Všeckym – ži (sní) – budže – v povětrů – řeci – pravi seje sum – hunym strči – ešče jeden kusek do gymby – budžeš měc – o – bezdžil še – kuňum nědoviřol – jechol – „nědum, moje su, joch (jo sym) se ich zdvihnul!“ – choć něvědžil – bravyňči kopec – bravyňci ze svoimi vaičkami – neuminy – zpumyň se – vidžil – vadžili še – do šico – rozdželce seje – něněchol – odslužim še teje (ći) – dy sedni – třeja (třeja) ći pozbirać – zračila (ztratila) – mušiš naššć – děpro – hlybočina – ščuka – budžic (budeť) – jak še vžali, tam se vžali – šak smy su tu, abychmy pomuhli – co sceš? – vyvol – počoč – hneć – svoi ceři – ku veselu (svatbě) – něvěšće – svícila – dyby ni mě, na věky bys še něbyl přebudžil – niměli.“*

³² Vavřík, J.: *Lašské nářečí a škola*. Slezská Ostrava: Slezská matice osvěty lidové, 1931, str. 7 – 8.

11. JAK SE PROMĚŇUJÍ SLEZSKÁ NÁŘEČÍ

Jak už jsem uvedla v kapitolách předchozích, slezská nářečí jsou v rámci jazykového území češtiny rozšířena na severovýchodním okraji České republiky v prostoru zahrnujícím Opavsko, Hlučínsko, Ostravsko, Bohumínsko, Karvinsko, Českotěšínsko, Jablunkovsko, Frýdecko-Místecko, Frenštátsko pod Radhoštěm a Novojičínsko. Od středních Čech, odkud se směrem k okrajům jazykového území češtiny rozšiřovala většina vývojových změn, je tato oblast značně vzdálena.

Periferičnost zeměpisné polohy slezských nářečí se projevila zejména ve třech okolnostech.

Především se zachovala množství vývojově archaických jevů. Pokud bychom chtěli nahlédnout do oblasti hláskosloví je to například existence měkkých slabik *d'e*, *t'e*, *ňe*, asibilovaná výslovnost *d'*, *t'* jako *dz'*, *c'* nebo na části území splnutí *c'*, *z'*, *dz'*, se *č*, *ž*, *dž* v jednu měkkou hlásku *č'*, *ž'*, *dž'*. Použité ve slovech (fonetický přepis) to vypadá například takto: *ňebud'ete*, *vy vedete*, *ticho...ňebudz'ec'e*, *vedz'ec'e*, *c'icho...* Stejně se i ostré sykavky *s*, *z* před střídnicemi za pračeské *i*, *ě*, měkký *jer* a předhistorické nosové *é*, změnilly ve změkčenou podobu *s'*, *z'*, která na části území splýnula se *š*, *ž* v novou hlásku *š'*, *ž'*. Charakteristické jsou slova jako například *nos'ic'*, *z'ima*, *na voz'e*. Dále se zachovává rozdíl mezi *i* a *y*. Skupina hlásek *kv*, *sv*, *tv* se stále vyslovuje jako *kf*, *sf*, *tf*.

Když se budeme chtít zaměřit na morfologickou stránku slezského nářečí, zachovávají se tyto jevy, které rozepisují níže.

Druhý pád *bez dubuv*, *pekařuv*. Sedmý pád množného čísla je na většině území koncovka *-mi*, u slov jako jsou například *pod dubami*, *z vojakami*, *z ružami*. O tomto rysu slezského nářečí jsem se sama mohla přesvědčit při svém výzkumu k bakalářské práci. Více jak většina respondentů mi odpověděla, že koncovku *-ami* v mluveném projevu stále používá. Dále se zachovalo sloveso *být*, která má funkci spony na většině území podoby jako *ja sem je*, *ty sy je*, a v záporu potom *ja sem něňi*, dalším typickým znakem zůstalo sjednocení pádových koncovek v množné čísle na *-am*, *-ach*, *-ama* a v jiné části nářečí je to potom na *-um*, *-och*, *-oma* apod.

Do významnějších rysů můžeme potom zařadit jevy lexikální, například ještě na Hlučínsku se až do roku 1997 rozlišovalo *stryk* „bratr otcův“ a *ujec* „bratr matčin“. Stále ještě také existuje celá řada archaických syntaktických jevů (například: *Jeli do Opavy i kupili se buty*, *jeli do Opavy a koupili si holínky*).

To, jak se slezské nářečí mění a vyvíjí, nezávisí jenom na tradiční opozici mladá x stará generace a venkov x město, ale v dnešní době v daleko větší míře na sociálním postavení mluvčího, druhu povolání, které vykonává, a na dosaženém stupni vzdělání a celkové kulturní úrovni. Mluvčí, který používá slezské nářečí (a samozřejmě nejen on) se pohybuje, pracuje, žije v nových komunikačních situacích, jejichž soubor je, pokud chceme srovnávat dřívější dobu, podstatně širší, bohatší a funkčně jiný. Ten, kdo mluví slezským nářečím a zároveň žije na venkově, je zapojen do průmyslových výrobních postupů a ekonomických vztahů, pohybuje se mezi domovem a pracovištěm, úřady a různými veřejnými institucemi, ať už se jedná o instituce školské, kulturní, zdravotnické, ale také zábavné. Jeho tradiční venkovský dialekt nestačí především svým omezeným slovním fondem a přílišnou hláskoslovnou odlišností nové komunikační úlohy bezpříznakově plnit. Procesy slezského nářečí, které se neustále vyvíjí, nesou všechny tyto okolnosti.

Současný vývoj slezských nářečí velmi silně rozrušuje především hranice vnitřního členění jednotlivých podskupin.

Rozdíly mezi hláskoslovnou, tvaroslovnou, syntaktickou soustavou a slovní zásobou slezských nářečí na jedné straně a spisovnou češtinou, popřípadě zeměpisně vzdálenějšími nářečímí nebo tzv. obecnou češtinou na straně druhé byly v úhrnu značné a byly, možná ještě stále jsou, vnímány jako silně exponovaný protiklad dvou útvarů národního jazyka – nářečí a jemu nadřazeného spisovného jazyka. Celkově ubývá těch rysů, kterými se charakterizuje detailnější třídění slezských dialektů. Nahrazují se buď jevy společnými všem slezským nářečním podskupinám, nebo shodnými s mluvenou podobou spisovného jazyka.

Také se změnila tematika ústní komunikace a její rozsah, repertoár komunikačních příležitostí (nutností) vůbec. Lidé čím dál tím častěji vystupují na konferencích, přichází do styku s lidmi na úřadu apod., na všech těchto místech musí být jejich projev „oficiální“, musí mít velmi často závaznou podobu (a tedy podobu spisovného českého jazyka).

Velký význam pro vývoj nářečí mají i administrativní a kulturní centra sídelních aglomerací. Dominantními centry jsou především Ostrava a Opava, dále Havířov, Frýdek-Místek, Nový Jičín, Karviná a Český Těšín, jiná centra mají omezenější vliv, například Frenštát pod Radhoštěm, Kopřivnice, Příbor, Hlučín, Bohumín, Třinec, Frýdlant nad Ostravicí a jiné. V těchto městech se rychle konstituuje tak zvaná městská mluva.

Vývoj a proměnu slezského dialektu doprovází intenzivněji než kdykoliv předtím příznak sociální. U některých sociálních skupin, jedná se především o inteligentní lidi nebo studenty, a u mluvčích vykonávajících povolání, které vyžaduje pravidelný, bezprostřední kontakt s lidmi, ať už se jedná o řidiče veřejné dopravy, prodavačky, kadeřnice, lékaře nebo zdravotní sestry, tak se jedná také o učitele a úředníky, je zbavování se příliš nářečních znaků nejrychlejší a nejintenzivnější. U této skupiny můžeme pozorovat ty nejmarkantnější rysy obecně slezské nebo znaky mluvené podoby spisovného jazyka. Týká se to především inteligence, studentů, učitelů, vedoucích a řídicích pracovníků. O jevech tak zvané obecné češtiny musíme podotknout, že se objevují především s jasným komunikačním záměrem v individuální mluvě, ale také, a to častěji, v redaktorských nebo uměleckých kruzích jak výraz komunikační ležérnosti nebo nápodoby nespisovného vyjadřování v televizi, rozhlase nebo v jistém druhu literatury.³³

³³ Šrámek, R.: *Jak se proměňují slezská nářečí. Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, 1997, s. 231-233.

12. NÁSLEDUJÍCÍ UKÁZKY JSOU FONETICKÝM PŘEPÍSEM A DEMONSTRUJÍ VÝŠE UVEDENÉ RYSY.

1) Slezské nářečí, nářečí východní – ostravská podskupina

Muj brater buł takovy macher, pravi: „*Jo naňho narychtuju.*“ A tuž zrychtovoł – jak se dveřy na huru otfiraju – takovy mały kanon, flintu, co se zapinala na špagat, a jag dveřy odevě, že ho to mus'í gruchnúc. My, co zmy přyšli z vojny chc'eli zmy tam dać same ołovo nas'ekané, ac to jaksepatří³⁴ čuje, ale něboščik taćinek, ci mjeli rozum. Pravjeli: „*Klucy, něhrajće se, přyjdz' éce fšecy do kryminalu.*“ A tag dali zme tam místo ołova sul. Moju povinošću bylo, bo sem społ na huře f šeně, dycky večir to zapnudž a rano odepnuć. Dzełoł sem to dłuhy čas.³⁵

Nedávno jsem obdržela dopis z Ostravy, ve kterém stálo: *Dlouho jsem tě nefiděl (...)* i mladší generace si písmeno *f* zachovala tam, kde by mělo být spisovné *v*.

2) Stránky Ostraváka – příklad mluvy v Ostravě

Naša familija je jakasyk zmutovana, bo se tam jaksyk divně přenašaju myšlenki. Než dorazyl v patek upřymny na ten pokec, stavila se mama, enem tak do dveřy, že pry mi kupila v Polsku parki, jak mame neska ten důležitý pohovor a vrazyla mi do pazur igelitku. Chtěla isť na chvilu dal, asy aby mi skontrolovala, esli doma něpěstuju švaby, či kereho šlaka, ale druhu ruku sem držel dveře, tuž na mě enem spikleněcki zamrkala a že pry sem moc šikovny. Tuž enem aby to období trvalo dost' dluho, bo to se mi libi. Lapnul sem ku kisni a než upřymny dorazyl, zežvykal sem dva zymne parki, enem tak na chuť. Přyšel chvilu před spravami. Prolez mi kvartyr, skontroloval cedečka a dyvidyčka, usmjál se, jak viděl, že věćina ma stejne vydavatelstvi a pravil, že mi k narozkam kupi aji jakisyk oryiginal.³⁶

³⁴ U Ostraváků je známé, že vyslovují spoustu slov dohromady, působí to, že mluví rychlejším tempem, než my.

³⁵ Lamprecht, A. a kolektiv: *České nářeční texty*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1956, s. 425.

³⁶ Ostravski, Ostravak. www.ostravak.bloguje.com : *Ostravak* [online]. 22. 4. 2006 [cit. 2010-03-29]. Dostupné z: <www.ostravak.bloguje.com/0604archiv.php>.

13. CHARAKTERISTIKA RESPONDENTŮ A POSTUP PŘI PRŮZKUMU

V další části své práce jsem se zaměřila na samostatný průzkum ostravského nářečí v dnešní době. Cílem této části práce bylo zjistit, jestli lidem žijícím na Ostravsku, nějakým způsobem zasahuje jejich ostravské nářečí do spisovné mluvené podoby jazyka.

Mého průzkumu se zúčastnilo celkem 120 osob, 73 žen a 47 mužů, ve věkových kategoriích, které byly rozděleny do tří skupin. První skupina byly osoby od 15 do 25 let, druhá věková skupina od 25 do 50 let a třetí věková kategorie od 50 let a více. Respondenti pocházejí ze stejného (ostravského) kraje a nářeční skupiny. Jedná se o skupinu osob, které jsou jak zaměstnané, tak stále studující. Dalším mým požadavkem byla otázka na dosažené vzdělání. Sedm respondentů odpovědělo, že mají nejvyšší dosažené vzdělání základní školu (jednalo se, ale o věkovou kategorii 15 – 25 let), 76 dotázaných má nejvyšší dosažené vzdělání střední školu s maturitou nebo střední odborné učiliště (do první věkové kategorie patří 33 respondentů, do druhé věkové kategorie 25 dotázaných a do třetí věkové kategorie spadá 18 lidí odpovídající na mé otázky). Vysokou školu dokončilo 37 respondentů (z toho 15 patří do druhé věkové kategorie a 22 do třetí věkové skupiny).

Průzkum byl uskutečněn formou písemného dotazníku. Respondentům byl předložen dotazník obsahující celkem 17 otázek týkajících se jejich stanoviska k vyjadřování spisovného jazyka jak pro mluvenou, tak pro psanou formu jazyka. Nejlépe se mi spolupracovalo se třetí věkovou kategorií, naopak největší problémy k odpovídání na otázky mi dělali vysokoškolští studenti a absolventi.

14. SAMOSTATNÉ VYHODNOCENÍ JAZYKOVÉHO VÝZKUMU

V této části své práce bych se chtěla zaměřit na samostatné vyhodnocení následujících otázek. Dále k ní přiložím čistý dotazník a vyplněný dotazník pro názornou ukázkou. Několik respondentů uvedlo i své názory, které v daných částech dotazníku též vypíší. Rozepisování začínám pátou otázkou, protože předchozí dotazy jsou spíše doplňkového charakteru.

- 1) Když mluvíte s někým z jiného kraje, stane se, že použijete výraz, kterému nerozumí?

Po první otázce jsem byla překvapená, očekávala jsem, že Ostravané si svou mluvu nehlídají natolik, aby jim obyvatelé jiného kraje bez problémů rozuměli. Všech 120 respondentů odpovědělo, že se jim mimo jejich kraj stává, že jim lidé nerozumí, respektive, že nerozumí výrazům, které v běžné mluvě používají. Dále ale jako poznámku uvedli, že pokud chtějí, aby jim adresát rozuměl, samozřejmě změni daný výraz do spisovného jazyka.

- 2) Přepište následující text do spisovné češtiny.

„Ni každý odbira Mladu Frontu a někerych by možna zajimalo, co neska psali v pryloze Vikend. Tuž tu to matě. Ti, kerych to nězajima, položte ty kameně zas zpatli na zem, bo to dost' boli.“³⁷

Tato otázka sloužila k tomu, abych poznala, do jaké míry jim zasahuje mluvená ostravština do spisovného psaného projevu.

Správně fonetickou větu přepsalo pouze překvapivých 29 uchazečů. Pět respondentů spadajících do první věkové kategorie přepsalo větu správně, dále pak 8 respondentů z druhé věkové kategorie a ze třetí věkové skupiny 16 dotázaných.

³⁷ Ostravski, Ostravak. www.ostravak.bloguje.com : *Ostravak* [online]. 22. 4. 2006 [cit. 2010-03-29]. Dostupné z: <www.ostravak.bloguje.com/0604archiv.php>.

Chyby v přepise udělalo 35 respondentů z první věkové kategorie, 32 dotázaných z druhé věkové kategorie a ze třetí věkové skupiny 24 respondentů.

Největší problémy nastaly ve slově *odbira* x *odbírá*, byla ponechána krátká samohláska, jako ve většině případů i u jiných slov. Ve slově *někerych* si většina (myšleno nad polovinu dotázaných 60 a více) nevěšila, že tam chybí písmeno *t*. Ve slově *zas* chybělo písmenko *e*.

3) Pro Vaši nářeční oblast jsou typická slova jako – *chcu a spadnul*, máte tendence vkládat do spisovného projevu tyto tvary?

- a) Ano.
- b) Ne.
- c) Neuvědomuji si to.

Na tuto otázku odpovědělo záporně 35 respondentů z první věkové kategorie a ze druhé a třetí věkové skupiny stejně, a tedy také záporně. Pouze 5 dotázaných z první věkové kategorie odpovědělo, že si to neuvědomují. Z čehož může vyplývat, že se tento rys typický pro ostravské nářečí z Ostravy ztratil, a nebo si respondenti dávají pozor při spisovném projevu.

4) Také je pro Vaši nářeční oblast typická absence délek u samohlásek. Který z následujících příkladů byste použili v podobě psané a který v mluvené? Označte jednu možnost u mluveného i psaného projevu.

Psaný projev:

- a) Dej mouku na vozík.
- b) Dej mouku na vozejk.
- c) Daj muku na vozík.

Mluvený projev:

- a) Dej mouku na vozík.
- b) Dej mouku na vozejk.
- c) Daj muku na vozík.

U této otázky jsem na základě výrazného rysu slezských nářečí – zkrácené výslovnosti dlouhých vokálů, předpokládala, že respondenti budou mít potíže s uvedeným jevem v písemném projevu, jak se ale ukázalo při zpracování odpovědí, není tomu tak. Všichni respondenti uvedli, že výraz: *Daj muku na vozík*, který je pro jejich oblast typický a charakteristický, by nikdy nepoužili ani v psaném ani

v mluveném projevu. Shrneme-li výsledky této otázky, je patrné, že většina uživatelů, ač si je vědoma tohoto charakteristického rysu nářeční výslovnosti, je pečlivá v písemném projevu při označování kvantitativních vokálů.

5) Měl (a) jste / máte problémy v rozlišování i/y v psaném projevu?

- a) Ne, vždy vím, jaké *i* do daného slova patří, nedělá mi to problémy.
- b) Občas se spletu.
- c) Mám s tím velké problémy.

Účelem této otázky bylo, nakolik mají respondenti potíže s rozlišováním *i/y*. Mezi společné znaky slezské nářeční skupiny patří zachování dvojí *i-ové* samohlásky s rozlišovací funkcí (např. *miły* x *myły*), na základě tohoto rysu jsem předpokládala, že rozlišování *i/y* nezpůsobuje uživatelům z této oblasti potíže. Z první kategorie dotázaných odpovědělo 30, že s tím problémy nemá a z druhé a třetí věkové kategorie odpovědělo stejně, a tedy, že s tím také problémy nemají (90 dotázaných). Pět lidí z první kategorie přiznalo, že se občas spletu a zároveň pět lidí z první kategorie odpovědělo, že má problémy s rozlišováním měkkého a tvrdého *i/y*.

6) Používáte v mluveném projevu u podstatných jmen koncovku –ami?

- a) Ano, velmi často.
- b) Ne a nedělá mi to problémy.
- c) Neuvědomuji si to.

Otázka se zaměřila na další rys slezských nářečí, zejména východní ostravské podskupiny – na zakončení *-ami* v 7. pádě plurálu všech typů substantiv. Z první kategorie mi odpovědělo kladně (a tedy, že koncovku *-ami* používají) 35 dotazovaných, z druhé věkové skupiny odpovědělo kladně 22 dotazovaných. Naopak ze třetí věkové kategorie nepoužívá koncovku *-ami* nikdo. Z první kategorie nepoužívají koncovku *-ami* dva lidé, z druhé věkové kategorie nepoužívá koncovku *-ami* osm lidí a ze třetí kategorie (viz výše) nepoužívá koncovku *-ami* nikdo. Z první kategorie si tři lidé neuvědomují, jestli ji používají nebo ne a z druhé věkové skupiny se k tomu přiznalo až deset lidí.

7) Používáte v mluveném projevu u podstatných jmen koncovku – ama?

- a) Ano, velmi často.
- b) Ne a nedělá mi to problémy.
- c) Neuvědomuji si to.

Tuto otázku jsem položila hlavně proto, abych se dozvěděla, jestli zasahuje obecná čeština do ostravského nářečí. Koncovka –ama je totiž typickou koncovkou obecné češtiny. Všechny tři věkové kategorie odpověděli, že koncovku –ama nepoužívají. Pouze sedm dotázaných z první věkové kategorie odpovědělo, že si to neuvědomují.

8) Používáte v mluveném projevu „aj“ místo „i“?

Všichni respondenti odpověděli, že v mluveném projevu „aj“ místo „i“ nepoužívají, ale pokud si nedávají pozor, stane se, že jim „vyklouzne“.

9) Používáte v mluveném projevu „bo“ místo „protože“?

Tato otázka se zaměřila na další rys ostravského nářečí, a to je zkrácení slova *nebo*.

První dvě kategorie odpověděli, že v běžné mluvě zkrácený výraz používají, ve třetí věkové kategorii odpovědělo kladně jen osm respondentů a třicet dva respondentů odpovědělo záporně.

10) Doplňte spisovný tvar (pokud nevíte, neodpovídejte):

- a) **Berany** – řidítka závodního kola
- b) **Cihlička** – Žehlička. Slovo vzniklo pravděpodobně z pocitu tíhy při žehlení, protože staré žehličky byly těžké a nahřívaly se na „blotě“, protože nebyly na elektrický proud.
- c) **Dřystat** – znamená plácát, kecat. „Udřystaný“ je ukecaný, upovídáný.
- d) **Enemže** - jenomže
- e) **Fěrtoch** - zástěra

- f) **Gabat** - sahat
- g) **Harenda** – nálevna nebo-li výčep
- h) **Isto** – jistě nebo určitě
- i) **Japat se** – chlubit se nebo napařovat se
- j) **Kakoč** - nočník
- k) **Lajer** – flašinet, kolovrátek. (Pozn.: U nás se používá stále: *Vypni ten lajer – Vypni tu hlasitou hudbu/televizi.*)
- l) **Obzajt** – převzaté z německého slova, znamená zašpičatění dřevěného kůlu.
- m) **Valit do sebe** – Něčím se cpát nebo přejídat.

V této části otázky jsem se chtěla dozvědět, jestli respondenti používají (nebo alespoň znají) stará slova, typická pro ostravské nářečí. Všechny tři věkové kategorie se shodly na tom, že zastaralá slova již nepoužívají, 35 dotázaných ze třetí věkové kategorie ví, co znamenají. (Zbytek nevyplnil všechny).

11) Znáte webové stránky ostravak.bloguje.cz?

- a) Ano.
- b) Ne, nic mi to neříká.
- c) Už jsem o nich slyšel, ale nenavštěvuji je.

12) Nevadí Vám a Vaším dětem, jakou češtinou je ostravak psaný?

- a) Ne, nevadí mi to, alespoň něco čtou.
- b) Ano, vadí mi to, ale nic s tím neudělám.
- c) Neznám tyto webové stránky.

Tato otázka směřovala na webové stránky ostravak.bloguje.cz. Podle průzkumu Mladé Fronty Dnes ho čte denně 3 000 lidí, a tak mne zajímalo, jestli ho lidé skutečně tak dobří znají a jestli jim případně nevadí, že není psán spisovnou češtinou, ale typickou „ostravskou hantýrkou“. Pokud se budete chtít blíže seznámit s ostravským nářečím, tyto stránky jsou pro to vhodné. Hned na úvod vás pobaví klasické: „O jednom cypovi z Ostravy“. Tyto stránky mohou složit jako forma deníku, nebo-li klasického

blogu, na který mohou lidé psát své názory, přidávat různé komentáře nebo videa. Ostravak Ostravski to pojal přímo v nářečím ostravském.

Z první věkové kategorie odpověděli všichni respondenti kladně. Znájí tento blog, a také ho navštěvují (nebo alespoň občas). Také zároveň odpověděli na mou druhou otázku, týkající se těchto webovek, že jim nevadí, jakým jazykem je psán. Druhé věková kategorie už odpovídala rozlišně. 25 respondentů odpovědělo, že zmiňované webové stránky zná, ale že jim také nevadí typ českého jazyka, jakým jsou psané. 15 dotázaných odpovědělo, že zná tento internetový server, ale nenavštěvuje ho a zároveň také nemají námitky proti tomu, jak je psaný. Třetí věková kategorie odpověděla také kladně o existenci těchto stránek, a však všichni dotázaní se shodli, že tyto webové stránky nenavštěvují (ostravské nářečí jim v tomto případě také nevadí, protože se domnívají, že je dobře, že stále alespoň něco lidé čtou). Můžeme se jen dohadovat o tom, proč je nenavštěvují. Několik dotázaných mi odpovědělo, že je nezajímají novinky ani aktuality, které tam Ostravak Ostravski píše, u jiných respondentů je překážkou chybějící internetové připojení (zvláště u lidí ve třetí věkové kategorii).

ZÁVĚR

V bakalářské práci na téma Mluva Ostravska, jsem se pokusila nahlédnout do slezského nářečí. Dále jsem se ve své práci zaměřila na nářečí ostravské. Shromáždila jsem potřebnou odbornou literaturu, za její pomoci jsem rozebrala jednotlivé rysy ostravského nářečí. Dozvěděli jsme se, že slezské nářečí se neustále vyvíjí. Od tehdejšího venkovského nářečí, které bylo ovlivňováno průmyslem a tudíž se používalo hodně slov spojených třeba s výrobou nebo prací na statku, se vyvinulo pomalu až ke spisovné ostravské češtině. Tento vývoj ovlivňuje především sociální aspekt. Spousta lidí, kteří jsou zaměstnaní ve veřejné sféře, musí svůj projev směřovat do úrovně národního jazyka, a tedy do spisovné češtiny. Jedná se například o lékaře, učitele nebo úředníky. Ve vesničkách, které leží vedle Ostravy, můžeme ale stále slyšet archaická slova.

V první kapitole jsem se snažila poskytnout obrázek Ostravy, jako města, protože se většina charakteristických znaků ostravského nářečí vyvíjí hlavně díky tomu, že je Ostrava považována za průmyslové město. Vzniká tam například profesní mluva, která ovlivňuje dané nářečí.

V další kapitole jsem se snažila zaměřit na samostatný vývoj nářečí, protože jazykové změny, které se uskutečňují na území našeho národa, neprobíhají najednou, nýbrž postupně. V další části práce jsem se zaměřila už na samostatné charakterizování slezského, dříve lašského, nářečí a jeho hlavních rysů. Obyvatelé žijící na území východních, tedy ti, kteří se započítávají do slezského nářečí, spadají pod širší Ostravsko a Frýdecko-Místecko, proto zdejší mluva může být laicky považována za ostravštinu.

Dále jsem se snažila nastínit nářečí slezskoostravské v historickém vývoji českého jazyka, tedy jak vznikalo v jeho vývoji, jako jeho strukturní místní varianta.

Josef Skulina ve své práci *Obecná laština a ostravská mluvená čeština* říká, že bychom neměli přehlížet skutečnost, že se v nářeční oblasti lašské s dvěma výraznými jádry, vytvářejí výrazná ohniska interferenčního napětí právě na hranicích izoglos, kde se vyrovnávání děje ve prospěch těch tvarů, které mají oporu především ve spisovné češtině. Neměli bychom také přehlížet vliv obecné češtiny, která se v ostravské mluvené češtině, jak se zdá, dosud neobjevuje jako nespisovný útvar celonárodní, ale setkáváme se s ní spíše v jazykových projevech, v nichž se jí užívá stylově záměrně. Z mého

výzkumu vyplynulo, že se typický rys pro obecnou češtinu do ostravského nářečí ještě nedostal, nebo pokud ano (to se můžeme pouze domnívat) respondenti si ho neuvědomují.

V závěru své práce bych ráda dále vyhodnotila provedený průzkum a shrnula údaje, které z něj vyplynuly.

V průzkumu mě především zajímalo to, nakolik má nářeční původ respondentů vliv na jejich vyjadřování, a to jak v mluvě běžné, tak v mluvě spisovné.

Nejdříve mne zajímalo, možná jako každého z vás, jestli – pokud mluví Ostraváci – jim lidé rozumí, respektive jestli se jim stane, že použijí výraz, kterému by nerozuměli. Všichni mi odpověděli, že se jim toto nestává, že pokud hovoří s někým, kdo není z ostravského kraje, mluví spisovnou češtinou. Pokud jim během běžné mluvy nějaké to slovo „vyklouzne“, opraví se – jedná se o bezmyšlenkovité použití slova.

Dále jsem se zajímala o to, jestli vkládají do spisovného projevu slova jako – chcu nebo spadnul. Překvapivých 105 dotázaných odpovědělo, že by tato slova (nebo zakončení) ve spisovném projevu nikdy nepoužili. Zbývajících 5 nemůže 100% potvrdit, že by se jim to někdo nestalo, neuvědomují si to. Můžeme se jen dohadovat, jestli z této oblasti tento nářeční rys vymizel, a nebo jsou respondenti opatrní na to, jaké výrazy používají pro spisovnou češtinu.

Předpokládala jsem, že v oblasti s typickým rysem – zkrácenou výslovností dlouhých vokálů, budou uživatelé častěji zapomínat délku samohlásek označovat v písemném projevu. A výsledky byly překvapivé. Všichni respondenti mi odpověděli, že jim označování délky nezpůsobuje potíže. (Ve správném přepisu věty, ale tři z nich zapomněli dopsat čárku ve slově *kratky*). Z výsledku je tedy patrné, že většina uživatelů, ač vědí o své nářeční výslovnosti, je pečlivá písemném projevu při označování kvantity vokálů (a zároveň i při mluvené podobě jazyka).

V další otázce týkající se nářečních odlišností respondenti potvrdili, že s rozlišováním i/y nemají potíže, ale spíš je píší intuitivně než podle znalosti pravopisných pravidel. Mezi společné znaky slezské nářeční skupiny patří zachování dvojí i-ové samohlásky s rozlišovací funkcí, na základě tohoto rysu jsem předpokládala, že rozlišování i/y nezpůsobuje uživatelům potíže.

Dále mne zajímalo, zda respondenty ovlivňuje další nářeční rys, typický zejména pro východní ostravskou podskupinu, koncovka –ami v instrumentálu plurálu všech substantiv. 57 respondentů mi odpovědělo, že má tendenci užívat tvary s touto koncovkou ve spisovném projevu. 50 respondentů odpovědělo, že koncovku –ami

nepoužívá a 13 popravdě přiznalo, že si to neuvědomuje. Na základě vyššího počtu (i když nepatrně – můžeme mezi ně zařadit i ty, kteří si to neuvědomují) těch, kteří koncovku –ami stále užívají můžeme říct, že uvedený nářeční rys ještě stále z oblasti nevymizel.

POUŽITÁ LITERATURA

Sekundární literatura

- Bělič, J.: *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1972.
- Bogoczová, I.: *Textová opora ke studiu mluveného českého jazyka a dialektologie*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě 2009.
- Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J.: *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny 2002.
- Křístek, V.: *K mluvě ostravských horníků*. Naše řeč 1950.
- Lamprecht, A.: *České nářeční texty*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1956.
- Mathesius, V.: *O požadavku stability ve spisovném jazyce. Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich 1932.
- Nebeská, I.: *Jazyk, norma, spisovnost*. Praha: Karolinum 2003.
- Ostravski, Ostravak. *www.ostravak.bloguje.com : Ostravak* [online]. 22. 4. 2006 [cit. 2010-03-29]. Dostupné z: <www.ostravak.bloguje.com/0604archiv.php>.
- Skulina, J.: *Dialekt města Slezské Ostravy*. Slezský sborník 1970.
- Skulina, J.: *Obecná laština a ostravská mluvená čeština*. Slezský sborník 1970.
- Skulina, J.: *Ostravská spisovná čeština. Ostravská mluva*. Ostrava: Profil 1979.
- Šmilauer, V.: *Nauka o českém jazyku*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1972.
- Šrámek, R.: *Jak se proměňují slezská nářečí. Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia 1997.
- Šrámek, R.: *Slezsko a severovýchodní Morava z hlediska jazykového*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě 1997.
- Vavřík, J.: *Lašské nářečí a škola*. Slezská Ostrava: Slezská matice osvěty lidové 1931.
- Wilková, S.: *Mluví krátce, mluví sprostě: Ostraváci*. Magazín Dnes 2010.
- Závada, J.: *Slovenské vlivy v ostravském nářečí*. Černá země 1935 – 36.

PŘÍLOHA č. 1 – ukázka prázdného dotazníku

1. Do které ze tří uvedených věkových kategorií patříte?

- a) 15 až 25 let
- b) 25 až 50 let
- c) 50 let a více

2.

- a) Žena
- b) Muž

3. Uveďte obec na Ostravsku, ve které dlouhodobě žijete?

4. Uveďte Vaše nejvyšší dosažené vzdělání.

5. Když mluvíte s někým z jiného kraje, stane se, že použijete výraz, kterému nerozumíte?

6. Přepište následující text do spisovné češtiny.

„Ni každý odbira Mladu Frontu a někerych by možna zajimalo, co neska psali v pryloze Vikend. Tuž tu to matě. Ti, kerych to nězajima, položte ty kameně zas zpatli na zem, bo to dost' boli.“

7. Pro Vaši nářeční oblast jsou typická slova jako – *chcu a spadnul*, máte tendence vkládat do spisovného projevu tyto tvary?

- a) Ano.
- b) Ne.
- c) Neuvědomuji si to.

8. Také je pro Vaši nářeční oblast typická absence délek u samohlásek. Který z následujících příkladů byste použili v podobě psané a který v mluvené? Označte jednu možnost u mluveného i psaného projevu.

Psaný projev:

- d) Dej mouku na vozík.
- e) Dej mouku na vozejk.
- f) Daj muku na vozik.

Mluvený projev:

- a) Dej mouku na vozík.
- b) Dej mouku na vozejk.
- c) Daj muku na vozik.

9. Měl (a) jste / máte problémy v rozlišování i/y v psaném projevu?

- a) Ne, vždy vím, jaké *i* do daného slova patří, nedělá mi to problémy.
- b) Občas se spletu.
- c) Mám s tím velké problémy.

10. Používáte v mluveném projevu u podstatných jmen koncovku – ami?

- a) Ano, velmi často.
- b) Ne a nedělá mi to problémy.
- c) Neuvědomuji si to.

11. Používáte v mluveném projevu u podstatných jmen koncovku – ama?

- a) Ano, velmi často.
- b) Ne a nedělá mi to problémy.
- c) Neuvědomuji si to.

12. Používáte v mluveném projevu „aj“ místo „i“?

13. Používáte v mluveném projevu „bo“ místo „protože“?

14. Doplňte spisovný tvar (pokud nevíte, neodpovídejte):

- n)** Berany
- o)** Cihlička
- p)** Dřystat
- q)** Enemže
- r)** fěrtoch
- s)** gabat
- t)** harenda
- u)** isto
- v)** japat se
- w)** kakoč
- x)** lajer
- y)** obzajt
- z)** valit do sebe

15. Používáte v mluveném nebo v psaném projevu tato slova?

- a) Ano, v běžné mluvě.
- b) Ne, nepoužívám tato slova.
- c) Používám je v běžném i v mluveném projevu.

16. Znáte webové stránky: www.ostravak.bloguje.cz?

- a) Ano.
- b) Ne, nic mi to neříká.
- c) Už jsem o nich slyšel, ale nenavštěvuji je.

17. Nevadí Vám a Vaším dětem, jakou češtinou je ostravak psaný?

(www.ostravak.bloguje.cz)

- a) Ne, nevadí mi to, alespoň něco čtou.
- b) Ano, vadí mi to, ale nic s tím neudělám.
- c) Neznám tyto webové stránky.

PŘÍLOHA č. 2 – ukázka vyplněného dotazníku

1. Do které ze tří uvedených věkových kategorií patříte?

- a) 15 až 25 let
- b) 25 až 50 let**
- c) 50 let a více

2.

- a) Žena**
- b) Muž

3. Uveďte obec na Ostravsku, ve které dlouhodobě žijete?

Ostrava

4. Uveďte Vaše nejvyšší dosažené vzdělání.

Střední s maturitou

5. Když mluvíte s někým z jiného kraje, stane se, že použijete výraz, kterému nerozumíte?

Ne

6. Přepište následující text do spisovné češtiny.

„Ne každý odebírá Mladou Frontu, a některé by možná zajímalo, co dneska psali v příloze Víkend. Tak tady to máte. Ti, které to zajímá, položte ty kameny zase spadly na zem, protože to dost bolí.“

„Ni každý odbírá Mladou Frontu a některých by možná zajímalo, co dneska psali v příloze Víkend. Tuž tu to máte. Ti, kterých to nezájímá, položte ty kameny zase spadly na zem, bo to dost bolí.“

7. Pro Vaši nářeční oblast jsou typická slova jako – *chcu a spadnul*, máte tendence vkládat do spisovného projevu tyto tvary?

- a) Ano.
- b) Ne.**
- c) Neuvědomuji si to.

8. Také je pro Vaši nářeční oblast typická absence délek u samohlásek. Který z následujících příkladů byste použili v podobě psané a který v mluvené? Označte jednu možnost u mluveného i psaného projevu.

Psaný projev:

- a) **Dej mouku na vozík.**
- b) Dej mouku na vozejk.
- c) Daj muku na vozik.

Mluvený projev:

- a) **Dej mouku na vozík.**
- b) Dej mouku na vozejk.
- c) Daj muku na vozik.

9. Měl (a) jste / máte problémy v rozlišování i/y v psaném projevu?

- a) **Ne, vždy vím, jaké i do daného slova patří, nedělá mi to problémy.**
- b) Občas se spletu.
- c) Mám s tím velké problémy.

10. Používáte v mluveném projevu u podstatných jmen koncovku – ami?

- a) Ano, velmi často.
- b) **Ne a nedělá mi to problémy.**
- c) Neuvědomuji si to.

11. Používáte v mluveném projevu u podstatných jmen koncovku – ama?

- a) Ano, velmi často.
- b) **Ne a nedělá mi to problémy.**
- c) Neuvědomuji si to.

12. Používáte v mluveném projevu „aj“ místo „i“?

Ne

13. Používáte v mluveném projevu „bo“ místo „protože“?

Ano

14. Doplňte spisovný tvar (pokud nevíte, neodpovídejte):

- a) berany
- b) cihlička **cihla**
- c) dřystat **mluvit**
- d) enemže **jenomže**

- e) fěrtoch
- f) gabat
- g) harenda
- h) isto
- i) japat se
- j) kakoč
- k) lajer
- l) obzajt
- m) valit do sebe

15. Používáte v mluveném nebo v psaném projevu tato slova?

- a) Ano, v běžné mluvě.
- b) Ne, nepoužívám tato slova.**
- c) Používám je v běžném i v mluveném projevu.

16. Znáte webové stránky: www.ostravak.bloguje.cz?

- a) Ano.**
- b) Ne, nic mi to neříká.
- c) Už jsem o nich slyšel, ale nenavštěvuji je.

17. Nevadí Vám a Vaším dětem, jakou češtinou je ostravak psaný? (www.ostravak.cz)

- a) Ne, nevadí mi to, alespoň něco čtou.**
- b) Ano, vadí mi to, ale nic s tím neudělám.
- c) Neznám tyto webové stránky.